

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ: ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Πτυχιακή Εργασία

Θέμα: «Δραματοθεραπεία στο Φάσμα του Αυτισμού»

Ψυλάκης Νικόλαος (Α.Μ: 15791)

Επιβλέπων Καθηγητής: Παπαδόπουλος Άγγελος

Ιωάννινα, Ιούνιος, 2025

Ανασκόπηση Πεδίου:
Δραματοθεραπεία στο Φάσμα του Αυτισμού

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Ιωάννινα, Ιούνιος, 2025

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Παπαδόπουλος Άγγελος,

Δρ. Λογοθεραπευτής, Επίκουρος Καθηγητής

2. Μέλος επιτροπής

Ναυσικά Ζιάβρα,

Δρ. Χειρουργός-ΩΡΛ, Καθηγήτρια

3. Μέλος επιτροπής

Ταφιάδης Διονύσιος,

Δρ. Λογοπαθολόγος-Λογοθεραπευτής, Επίκουρος Καθηγητής

Ο/Η Προϊστάμενος/η του Τμήματος

Ναυσικά Ζιάβρα,

Δρ. Χειρουργός-ΩΡΛ, Καθηγήτρια

Υπογραφή

© Ψυλάκης Νικόλαος, 2025

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

«....Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ' ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για την συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία....»

Ψυλάκης Νίκος

2025

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Μετά από πολλές δυσκολίες, σκέψεις, προβληματισμούς και αμφιβολίες μέσα στα χρόνια, το ταξίδι αυτό έφτασε στο τέλος του. Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους ανθρώπους που με βοήθησαν ψυχολογικά και με στήριξαν για την ολοκλήρωση της εργασίας. Ευχαριστώ τον κύριο Ταφιάδη Διονύσιο που μου έδωσε κίνητρο και ψυχική δύναμη για να ξαναπιάσω κάτι που για χρόνια είχα αφήσει. Η εργασία αυτή δεν θα μπορούσε να έχει ολοκληρωθεί χωρίς τον επόπτη μου κύριο Παπαδόπουλο Άγγελο, τον οποίο ευχαριστώ θερμά που ήταν πάντα εκεί, οποιαδήποτε ώρα και μέρα, για να ακούσει τους προβληματισμούς μου, να με καθησυχάσει και να με καθοδηγήσει με υπομονή και ψυχραιμία. Εκφράζω την αμέριστη ευγνωμοσύνη μου για την συνεργασία μας. Τέλος θέλω να ευχαριστήσω την συγγατοικό μου Σοφία που σε όλο αυτό το ταξίδι ήταν ο σιωπηλός συνοδοιπόρος μου, με αγάπη και πίστη για μένα και τη δουλειά μου.

Περίληψη

Εισαγωγή: Τα άτομα με Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος αντιμετωπίζουν πολλές δυσκολίες στην κοινωνικότητά τους, με αποτέλεσμα να αγχώνονται σε κοινωνικές καταστάσεις και να δυσκολεύονται να συνάψουν σχέσεις. Οι τεχνικές του δράματος και του θεάτρου μπορούν να ενισχύσουν την ποιότητα ζωής και την κοινωνική επάρκεια των ατόμων με ΔΑΦ. Οι παρεμβάσεις δραματοθεραπείας, αξιοποιώντας αυτές τις τεχνικές, αποτελούν πιθανώς αποτελεσματική θεραπευτική επιλογή για αυτόν τον πληθυσμό. **Σκοπός της Μελέτης:** Σκοπός της παρούσας ανασκόπησης ήταν η καταγραφή των χαρακτηριστικών των παρεμβάσεων αυτών σε παιδιά και ενήλικες με ΔΑΦ. **Μεθοδολογία:** Πραγματοποιήθηκε αναζήτηση άρθρων στις βάσεις δεδομένων Scopus και PubMed. Συμπεριλήφθηκαν έντεκα (11) μελέτες που ανέλυαν μεθόδους παρεμβάσεων μέσω τεχνικών θεάτρου και δραματοθεραπείας αποκλειστικά σε άτομα με ΔΑΦ, δημοσιευμένες στην Αγγλική γλώσσα και με διαθέσιμο το πλήρες κείμενο. Η ανασκόπηση βασίστηκε στα πρότυπα των συστάσεων PRISMA και του μοντέλου PCC. **Αποτελέσματα:** Η πλειοψηφία των μελετών διεξήχθησαν τα τελευταία 15 χρόνια στις ΗΠΑ. Οι παρεμβάσεις κατηγοριοποιήθηκαν σύμφωνα με τη μέθοδο που χρησιμοποιήθηκε σε κάθε μελέτη σε: πρόγραμμα SENSE Theatre, μέθοδο The Hunter Heartbeat, παρέμβαση μέσω τεχνικών θεάτρου με χρήση ρομπότ, συνδυαστική παρέμβαση κοινωνικού παιχνιδιού με τεχνολογία AR και στρατηγικές βασισμένες στο θεατρικό παιχνίδι. Οι δραματοθεραπευτικές παρεμβάσεις είχαν διάρκεια περίπου 10-12 εβδομάδες, με συνεδρίες 1-4 ωρών, μία φορά την εβδομάδα. Η πιο συχνά εφαρμοσμένη μέθοδος που εντοπίστηκε στην ανασκόπηση ήταν το πρόγραμμα SENSE Theatre. Διαπιστώθηκε σχετική ετερογένεια ως προς τη διάρκεια και τον αριθμό των συνεδριών. Παρουσιάστηκαν βελτιώσεις στην κοινωνική νόηση, συμπεριφορά και λειτουργικότητα, στην αλληλεπίδραση, σε γλωσσικούς τομείς, μείωση των επιπέδων άγχους καθώς και διατήρηση και γενίκευση των δεξιοτήτων. **Συμπεράσματα:** Η Δραματοθεραπεία και οι παρεμβάσεις με τεχνικές θεάτρου βελτιώνουν την κοινωνική συμπεριφορά, νόηση και λειτουργικότητα των ατόμων με ΔΑΦ, καθώς και την προσαρμοστικότητα και αλληλεπίδρασή τους, ενώ βελτιώσεις εντοπίστηκαν και σε γλωσσικούς τομείς. Ακόμη παρατηρήθηκε μείωση του άγχους και γενίκευση των δεξιοτήτων στην καθημερινότητά τους. Τα θετικά αυτά

αποτελέσματα καθιστούν ιδιαίτερα σημαντική την περαιτέρω έρευνα γύρω από τις παρεμβάσεις δραματοθεραπείας, ώστε να ενισχυθεί η υπάρχουσα βιβλιογραφία, να καλυφθούν κενά και να διαμορφωθεί ένα εδραιωμένο πρωτόκολλο που θα ενσωματώνει τη δραματοθεραπεία και τις παρεμβάσεις μέσω θεατρικών τεχνικών σε κλινικές πρακτικές για παιδιά και ενήλικες με ΔΑΦ.

Λέξεις Κλειδιά: Δραματοθεραπεία, παρεμβάσεις με θεατρικές τεχνικές, διαταραχές αυτιστικού φάσματος,

ABSTRACT

Introduction: Individuals with Autism Spectrum Disorders (ASD) face numerous challenges in their social interactions, often experiencing anxiety in social situations and difficulty forming relationships. Drama and theatre techniques can enhance the quality of life and social competence of individuals with ASD. Drama therapy interventions utilize these techniques and may represent an effective therapeutic option for this population. **Purpose of the Study:** This review aimed to document the characteristics of such interventions in children and adults with ASD. **Methodology:** A literature search was conducted in the Scopus and PubMed databases. The review was conducted in accordance with the PRISMA guidelines and the PCC framework. Eleven studies were included that examined intervention methods using theatre and drama therapy techniques exclusively in individuals with ASD, published in English, and with full-text availability. **Results:** Most of the studies were conducted in the United States over the past 15 years. The interventions were categorized according to the method used in each study, including: the SENSE Theatre program, the Hunter Heartbeat Method, theatre-based interventions using robots, a combined intervention of social game with AR technology, and strategies based on theatrical play. The drama therapy interventions typically lasted about 10–12 weeks, with sessions lasting 1–4 hours once per week. The most frequently applied method identified in the review was the SENSE Theatre program. There was some heterogeneity in the duration and number of sessions. Improvements were observed in social cognition, behavior, and functioning, as well as in interaction, language-related areas, and the maintenance and generalization of skills, with a reduction in anxiety levels. **Conclusions:** Drama therapy and interventions utilizing theatre techniques enhance the social behavior, cognition, and functioning of individuals with ASD, as well as their adaptability and interaction skills. Improvements were also noted in language-related areas. Furthermore, anxiety reduction and the generalization of skills in everyday life were observed. Further research on drama therapy interventions is crucial to enrich the existing literature, filling current gaps, and establishing a protocol that integrates drama therapy and theatre-based interventions into clinical practices for both children and adults with Autism Spectrum Disorder (ASD).

Keywords: Drama therapy, theatre-based interventions, autism spectrum disorders

Ευρετήριο Συντομογραφιών

Ελληνικοί Όροι

ΔΑΦ: Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος

ΤΕΜ: Τυχαιοποιημένη Ελεγχόμενη Μελέτη

Ο.Ε: Ομάδα Ελέγχου

Ο.Π: Ομάδα Πειράματος

Τ.Α: Τυπικής Ανάπτυξης

Υ.Λ: Υψηλής Λειτουργικότητας

EEG: Ηλεκτροεγκεφαλογράφημα

Αγγλικοί Όροι

SCIT – A: Social Cognition and Interaction Training – Adults

MASSI: Multimodal Anxiety and Social Skills Intervention

PCC: Population, Concept and Context

PRISMA: Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses

PEERS: Program for the Education and Enrichment of Relational Skills

SENSE: Social Emotional NeuroScience Endocrinology

NEPSY: Neuropsychological Assessment

SRS: Social Responsiveness Scale

SSS: Stress Survey Schedule for Persons with Autism and other Developmental Delays

SSP: Short Sensory Profile

ABAS: Adaptive Behavior Assessment System

PSI: Parent Stress Index

PIP: Peer Interaction Paradigm

STAI-C: State-Trait Anxiety Inventory for Children

CASS: Contextual Assessment of Social Skills

IFM: Incidental Face Memory

ACC: Active Control Condition

TTT: Tackling Teenage Training

WMS-F: Wechsler Memory Scale-Faces

ADOS: Autism Diagnostic Observation Schedule

WASI: Wechsler Abbreviated Scale of Intelligence

SCQ: Social Communication Questionnaire

MSEL: Mullen Scale of Early Learning

ADDM: Autism and Developmental Disabilities Monitoring

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

HPA: Hypothalamic-Pituitary-Adrenal

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	7
Ευρετήριο Συνοτομογραφιών	11
«Το θέατρο είναι η τέχνη του να κοιτάζουμε τον εαυτό μας»	15
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	15
1.1 Χαρακτηριστικά προγραμμάτων που χρησιμοποιούν παρεμβάσεις δραματοθεραπείας και τεχνικές θεάτρου σε άτομα με ΔΑΦ	21
1.1.1 Πρόγραμμα SENSE Theatre	21
1.1.2 Παρέμβαση The Hunter Heartbeat Method	21
1.1.3 Παρέμβαση με τεχνικές θεάτρου μέσω χρήσης ρομπότ.....	22
1.1.4 Συνδυαστική παρέμβαση κοινωνικού παιχνιδιού με χρήση AR και στρατηγικές βασισμένες στο θεατρικό παιχνίδι	22
2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	23
2.1 Στρατηγική Αναζήτησης.....	23
2.2 Κριτήρια Ένταξης και Αποκλεισμού	24
2.3.Επιλογή Μελετών.....	24
2.4. Εξαγωγή Δεδομένων και Σύνθεση	27
2.5. Υπολογισμός Ποιότητας.....	27
3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	27
3.1. Σχεδιασμός Επιλεγμένων Μελετών.....	32
3.2. Διαγνωστικά εργαλεία.....	32
3.3 Μεταβλητές Μελέτης και Εργαλεία Μέτρησης	33
3.4 Παρεμβάσεις Μέσω Τεχνικών Θεάτρου.....	35
3.4.1. Πρόγραμμα SENSE Theatre	36
3.4.2 Παρέμβαση The Hunter Heartbeat Method	37
3.4.3 Παρέμβαση με τεχνικές θεάτρου μέσω χρήσης ρομπότ.....	37
3.4.4 Παρέμβαση συνδυασμού κοινωνικού παιχνιδιού μέσω AR και στρατηγικών βασισμένων στο θεατρικό παιχνίδι	37
3.5 Βασικά Αποτελέσματα των Συμπεριλαμβανόμενων Μελετών	37
3.6 Περιορισμοί των συμπεριλαμβανομένων μελετών	38
4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	39
4.1 Περιορισμοί	46
5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	47
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	47
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	61
Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR) Checklist.....	61

«Το θέατρο είναι η τέχνη του να κοιτάζουμε τον εαυτό μας»

-Augusto Boal

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος (ΔΑΦ) αποτελούν μία ομάδα νευροαναπτυξιακών διαταραχών που χαρακτηρίζονται από δυσκολίες στην επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση, στην ανάπτυξη σχέσεων, καθώς και από στερεοτυπικές επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές (American Psychiatric Association, 2013). Το «φάσμα» περιλάμβανε όρους όπως το σύνδρομο Asperger, το σύνδρομο Rett, διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές μη προσδιορισμένες διαφορετικά, καθώς και τον κλασικό αυτισμό (Corbett, Swain, κ.ά., 2014). Το 2013, η Αμερικάνικη Ψυχιατρική Εταιρεία εξέδωσε το DSM-5 με τα νέα διαγνωστικά κριτήρια των ψυχικών διαταραχών στο οποίο υπήρξαν αλλαγές και δόθηκαν νέα κριτήρια στον προσδιορισμό του αυτισμού (David Lohr & Tanguay, 2013). Σύμφωνα με τη 5η έκδοση του Διαγνωστικού και Στατιστικού Εγχειρίδιου Ψυχικών Διαταραχών (DSM-5), ο αυτισμός νοείται ως μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή που επηρεάζει κάθε πτυχή της ζωής ενός παιδιού (67,68).

Σχετικά με τα διαγνωστικά κριτήρια, αυτά πλέον αποτελούνται από δύο μόνο ομάδες αντί των τριών ομάδων που υπήρχαν στο DSM-IV. Τα κριτήρια του DSM-IV περιείχαν 12 διαγνωστικά κριτήρια χωρισμένα σε 3 ομάδες (βλ. πίνακα 1, παράρτημα). Στη νέα έκδοση του DSM-5 περιλαμβάνονται 7 κριτήρια, τα οποία είναι κατηγοριοποιημένα σε 2 ομάδες. Το διαγνωστικό εγχειρίδιο του DSM-5 αναφέρεται με σαφήνεια σε (α) «Επίμονα ελλείμματα στην κοινωνική επικοινωνία και την κοινωνική αλληλεπίδραση σε πληθώρα πλαισίων» τοποθετώντας τις δυσκολίες σε όρους όπως «κοινωνική-συναισθηματική αμοιβαιότητα», «συμπεριφορές μη λεκτικής επικοινωνίας στην προσπάθεια για κοινωνική αλληλεπίδραση», «προσπάθεια για ανάπτυξη, διατήρηση και κατανόηση των σχέσεων» και (β) «Περιορισμένες, επαναλαμβανόμενες συμπεριφορές, ενδιαφέροντα ή δραστηριότητες», τοποθετώντας τις δυσκολίες σε όρους όπως «στερεότυπη ή επαναλαμβανόμενη κίνηση, χρήση αντικειμένων ή ομιλίας» (Barton et al., 2013; David Lohr & Tanguay, 2013; Lord & Bishop, 2015; F. R.

Volkmar & McPartland, 2014). Πλέον, εμφανίζεται μια διαφορετική κατηγοριοποίηση στη διαταραχή που χωρίζεται πια ανάλογα με τη βαρύτητα των συμπτωμάτων: Επίπεδο 1 – «ανάγκη υποστήριξης», επίπεδο 2 – «ανάγκη ενισχυμένης υποστήριξης» (αξιοσημείωτες δυσκολίες) και επίπεδο 3 – «ανάγκη ιδιαίτερης ενισχυμένης υποστήριξης» (σοβαρές δυσκολίες στην κοινωνικοποίηση και την ευελιξία). Έτσι λοιπόν, δεν υπάρχουν πια οι επιμέρους ονομασίες, καθώς όλες οι κατηγορίες εντάσσονται σε μια ευρύτερη, τις Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, (ΔΑΦ) και η λειτουργικότητα προσδιορίζεται σε επίπεδα (David Lohr & Tanguay, 2013; Lord & Bishop, 2015; F. R. Volkmar & McPartland, 2014).

Παρ' όλο που τα ακριβή αίτια των ΔΑΦ παραμένουν άγνωστα, θεωρούνται αποτέλεσμα νευροβιολογικών ανωμαλιών (Bhat κ.ά., 2014), που σχετίζονται με γενετικούς, περιβαλλοντικούς και κληρονομικούς παράγοντες (Johnson κ.ά., 2007). Η συχνότητα εμφάνισής τους εκτιμάται σήμερα στο 1% του παγκόσμιου πληθυσμού, με τα αγόρια να διαγιγνώσκονται τέσσερις φορές συχνότερα από τα κορίτσια (American Psychiatric Association, 2013; Redfield κ.ά., 2014). Ωστόσο έρευνες έχουν επισημάνει πως τα επιδημιολογικά στοιχεία αλλάζουν σε κάθε ήπειρο καθώς και πως εξαρτώνται από τη διαθεσιμότητα των διαγνωστικών εργαλείων κάθε χώρας (Grabrucker, 2021). Στην Ελλάδα αναφέρεται αναλογία 1 ατόμου με διάγνωση ΔΑΦ ανά 100 άτομα (Kouznetsov κ.ά., 2023). Η διάγνωση, πλέον μπορεί να πραγματοποιηθεί από την ηλικία των 3 ή και νωρίτερα (Grabrucker, 2021).

Τα άτομα με ΔΑΦ παρουσιάζουν μεγάλη ετερογένεια ως προς τις γλωσσικές δεξιότητες, στην γνωστική τους λειτουργία και στην κοινωνική επάρκεια (Corbett, Qualls, κ.ά., 2014). Συνήθως αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανάπτυξη και διατήρηση κοινωνικών σχέσεων, καθώς και αδυναμία κατανόησης και έκφρασης συμπεριφορών αμοιβαιότητας (American Psychiatric Association, 2013; Corbett, Swain, κ.ά., 2014). Οι μειωμένες επικοινωνιακές και γνωστικές δεξιότητες επηρεάζουν αρνητικά το κίνητρο για κοινωνικοποίηση, αλλά και την αυτονομία (Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Stratou κ.ά., 2023; Wang & Lee, 2020), με αποτέλεσμα συχνά τα άτομα με ΔΑΦ να εμφανίζουν υψηλά επίπεδα άγχους, ειδικά σε κοινωνικές καταστάσεις και πιθανή επιδείνωση της καθημερινής τους λειτουργικότητας (Corbett κ.ά., 2017). Σε μεγαλύτερες ηλικίες αυτό μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική απομόνωση και σε εμφάνιση συμπτωμάτων

κατάθλιψης, καθώς τα άτομα αναγνωρίζουν και συναντούν όλο και περισσότερους περιορισμούς (D'Amico κ.ά., 2015; Godfrey & Haythorne, 2013). Συνεπώς η έγκαιρη διάγνωση και η πρώιμη θεραπευτική είναι κρίσιμες (Qin κ.ά., 2024).

Η δυσκολία στην κοινωνική επάρκεια καθιστά απαραίτητες τις παρεμβάσεις που στοχεύουν στην ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων (Scattone, 2007). Οι δεξιότητες αυτές αποτελούν ένα σύνολο κοινωνικών συμπεριφορών που μπορούν να διδαχθούν και να εξασκηθούν με στόχο την ομαλή κοινωνική ένταξη (Corbett, Newsom, κ.ά., 2014; Gonzalez-Lopez & Kamps, 1997; Scattone, 2007). Για το λόγο αυτό, τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί πολλά προγράμματα εκπαίδευσης κοινωνικών δεξιοτήτων και ενίσχυσης της κοινωνικής επάρκειας για παιδιά και ενήλικες με ΔΑΦ. Κάποια από αυτά είναι: το πρόγραμμα PEERS και το PEERS: For Young Adults που στοχεύει στην βελτίωση της ποιότητας της φιλίας αλλά και των κοινωνικών δεξιοτήτων (Gantman κ.ά., 2012; Laugeson κ.ά., 2009), το Children's Friendship Training, που στοχεύει στη βελτίωση των σχέσεων και της κοινωνικής συμπεριφοράς (Frankel κ.ά., 2010), το Social Skills Group Training για παιδιά και έφηβους (Olsson κ.ά., 2017), το Social Cognition and Interaction Training (SCIT) ειδικά διαμορφωμένο για ενήλικες (SCIT-A) για την ενίσχυση της κοινωνικο-γνωστικής λειτουργικότητας (Turner-Brown κ.ά., 2008), το Social Skills Group Intervention – High Functioning Autism για τη βελτίωση της κοινωνικής συμπεριφοράς των παιδιών με ΔΑΦ υψηλής λειτουργικότητας (Derosier κ.ά., 2011), το Multimodal Anxiety and Social Skills Intervention (MASSI) που στοχεύει στα συμπτώματα άγχους και στις δυσκολίες των κοινωνικών δεξιοτήτων των εφήβων (White κ.ά., 2010). Παρ' όλα αυτά κάποια είδη εκπαίδευσης κοινωνικών δεξιοτήτων, όπως η Εφαρμοσμένη Ανάλυση Συμπεριφοράς (Applied Behavior Analysis), οδηγούν σε ανεπιθύμητα αποτελέσματα, όπως το masking, την καταπίεση δηλαδή των αυτιστικών χαρακτηριστικών τους και πιθανώς αργότερα σε μετατραυματικό στρες (Kupferstein, 2018). Σημαντική είναι η δημιουργία παρεμβάσεων, στις οποίες θα προωθείται η αποδοχή των αυτιστικών χαρακτηριστικών και η ιδέα ότι μπορούν να είναι ο εαυτός τους (de Castro, 2023).

Στο πλαίσιο αυτό, οι δημιουργικές θεραπείες μέσω τεχνών έχουν επίσης αναδειχθεί ως ιδιαίτερα αποτελεσματικές τα τελευταία χρόνια, καθώς οι τέχνες μπορεί να

φανούν πολύ βοηθητικές στην οπτική σκέψη των παιδιών με ΔΑΦ, (D'Amico κ.ά., 2015; Epp, 2008).

Ο όρος «Δημιουργικές Θεραπείες» αναφέρεται σε ένα σύνολο θεραπευτικών πρακτικών που αξιοποιούν εκφραστικά και δημιουργικά μέσα από τις τέχνες, με στόχο τη βελτίωση της ψυχολογικής και κοινωνικής ευημερίας. Σε αυτές συμπεριλαμβάνονται η Δραματοθεραπεία, το Ψυχόδραμα, η Κινησιο-Χοροθεραπεία, η Μουσικοθεραπεία, η Θεραπεία μέσω Ζωγραφικής, και άλλες (Shafir κ.ά., 2020).

Η σύνδεση του δράματος με την θεραπεία ανάγεται ήδη από τον Αριστοτέλη, ο οποίος στα *Ποιητικά* εισήγαγε τον όρο «κάθαρσις», που σημαίνει καθάρισμα του σώματος από μη-επιθυμητά στοιχεία (Langley, 2006). Στον 19^ο αιώνα δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη θέατρα μέσα σε ψυχιατρικά ιδρύματα, με σκοπό την θεραπεία μέσω τέχνης (Κατερίνα Κουρούκλη- Ρομπερτσον & Τατιάνα Ρόμπερτσον, 2018). Η βασική επιρροή της είναι το Ψυχόδραμα που αναπτύχθηκε το 1920 από τον Jacob Moreno (Dunphy κ.ά., 2014). Ο όρος «Δραματοθεραπεία» καθιερώθηκε από τον Peter Slade στην Αγγλία τη δεκαετία του 1950 (Cathy A. Malchiodi, 2005), ενώ το 1981 αναγνωρίζεται επίσημα ως επάγγελμα υγείας (Κατερίνα Κουρούκλη- Ρομπερτσον & Τατιάνα Ρόμπερτσον, 2018).

Η Sue Jennings ορίζει την δραματοθεραπεία ως «την συγκεκριμένη εφαρμογή θεατρικών τεχνικών με θεραπευτικό σκοπό» (Sue Jennings κ.ά., 1994), ενώ η Langley (2006) την περιγράφει ως «μια μέθοδο θεραπείας που χρησιμοποιεί το δράμα και τις τεχνικές του για να υποστηρίξει άτομα σε συναισθηματικές δυσκολίες». Οι τεχνικές αυτές συμπεριλαμβάνουν αυτοσχεδιασμό, χρήση σεναρίου, παιχνίδι ρόλων (role play), αφήγηση ιστοριών, μίμηση, χρήση μαριονέτας και μάσκας, καθώς και άλλα θεατρικά παιχνίδια (Langley, 2006). Οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν την σωματική τους διάσταση και να αντιληφθούν την ποικιλία των συναισθημάτων τους, μέσα σε ένα ασφαλές θεραπευτικό πλαίσιο, ώστε να αποκτήσουν επίγνωση του εαυτού τους και των άλλων. Η δραματοθεραπεία βασίζεται στις αρχές του θεάτρου, της ψυχολογίας, της ψυχοθεραπείας, της ανθρωπολογίας και του παιχνιδιού, ενώ η ομαδική της φύση ενισχύει τις δημιουργικές και αλληλεπιδραστικές διαδικασίες (Κατερίνα Κουρούκλη- Ρομπερτσον & Τατιάνα Ρόμπερτσον, 2018). Το δράμα προσφέρει ένα περιβάλλον, όπου μπορούν

να αναπτυχθούν και να καλλιεργηθούν δεξιότητες, ενισχύοντας ταυτόχρονα και την αυτοπεποίθηση. Επίσης ενδυναμώνει την εκπαίδευση των δεξιοτήτων μέσω λεκτικών, οπτικών και κιναισθητικών τρόπων (Kemp & Tissot, 2012).

Σήμερα, η Βρετανική Ένωση Δραματοθεραπευτών την ορίζει ως «μορφή ψυχοθεραπείας, στην οποία συνδυάζονται οι γνώσεις των θεραπειών πάνω στο θέατρο και την θεραπεία με στόχο την ψυχολογική ευημερία». Σύμφωνα με την Ένωση (Amy Mackay κ.ά., 2024) η Δραματοθεραπεία έχει αποδειχθεί χρήσιμη σε ποικίλες πληθυσμιακές ομάδες. Σε άτομα με εξαρτήσεις, υποστηρίζεται η ενίσχυση της έκφρασης, της αυτοαντίληψης και της ποιότητας της ζωής (Jaaniste, 2008; Leather & Kewley, 2019) και σε επιζώντες κακοποίησης, όπου η δραματοθεραπεία συμβάλλει στην ανάπτυξη σχέσεων καθώς και κατανόηση και έκφραση των συναισθημάτων τους (Iordanou, 2019; Morris, 2014).

Επιπλέον, στην ψυχική υγεία ενηλίκων, επισημαίνεται η βελτίωση στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στην αυτογνωσία (Morris, 2014; Orkibi κ.ά., 2023). Σε άτομα με άγχος, αναφέρεται μείωση του κοινωνικού άγχους (Zhao κ.ά., 2016) και βελτιώσεις σε γνωστικό, συναισθηματικό και συμπεριφορικό επίπεδο σε ομάδα ατόμων με κοινωνικό άγχος (Figge, 1982). Μια συστηματική ανασκόπηση 15 άρθρων, πάνω στην αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων δραματοθεραπείας με σκοπό την ανακούφιση συναισθηματικής δυσφορίας και την ενίσχυση της ευημερίας παιδιών και εφήβων 8-18 ετών, την καθιστά πιθανώς κατάλληλη θεραπεία σε πρώιμη παρέμβαση (Keiller κ.ά., 2023).

Σε περιπτώσεις πένθους, προσφέρει σε παιδιά μείωση του άγχους αποχωρισμού και του θυμού που σχετίζεται με την απώλεια (Jazini κ.ά., 2024) καθώς και κατανόηση της διαδικασίας πένθους (Curtis, 1999). Σε μελέτη που έγινε το 2015, σε παιδιά με καρκίνο η δραματοθεραπεία υποστηρίζει την μείωση του άγχους που σχετίζεται με τις διαγνωστικές ή θεραπευτικές διαδικασίες (Ilieonά κ.ά., 2015), ενώ σε γυναίκες με καρκίνο του μαστού βοηθά στην αποκατάσταση (Lindholm & Fagerström, 2007). Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε και σε άτομα με άνοια, μειώνοντας τα συμπτώματα κατάθλιψης και βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής τους (Jaaniste, 2018; Lin κ.ά., 2022) ενώ φάνηκε να συμβάλλει και σε περιπτώσεις κατάθλιψης με τη βελτίωση της ψυχικής υγείας, και μείωση των συμπτωμάτων κατάθλιψης (Bakhtiari κ.ά., 2020; Keisari

& Palgi, 2017). Σε άτομα με τη νόσο του Parkinson, η δραματοθεραπεία ως συμπληρωματική θεραπεία, ενίσχυσε την συναισθηματική έκφραση και βελτίωσε την ψυχική και κοινωνική υγεία (David Cochrane, 2022; Mirabella κ.ά., 2017). Σε μελέτες που αφορούσαν διατροφικές διαταραχές συνέβαλλε μειώνοντας αμυντικούς μηχανισμούς και βελτιώνοντας γενικότερα την ποιότητα ζωής τους (Pellizzeri κ.ά., 2013; Wood κ.ά., 2022).

Επιπλέον, σε περιπτώσεις διαταραχών προσωπικότητας, φάνηκε να ενισχύει την συναισθηματική έκφραση, καθώς και να συμβάλλει στην κατανόηση και μείωση των δυσλειτουργικών συμπεριφορών (de Gruijter κ.ά., 2024; Doomen, 2018). Θετική επίδραση είχε σε παιδιά και ενήλικους με νοητικές και αναπτυξιακές διαταραχές, ενδυναμώνει τις επικοινωνιακές και κοινωνικές τους δεξιότητες, καθώς και ενισχύει την έκφραση και μειώνει τις μη επιθυμητές συμπεριφορές (Folostinã κ.ά., 2015; Geiger κ.ά., 2020; Wu κ.ά., 2020). Σε άτομα με ψυχώσεις και με κλινικό ρίσκο για εμφάνιση ψυχώσεων η δραματοθεραπεία βοηθάει στην ενίσχυση δημιουργίας σχέσεων, καθώς και στη βελτίωση των συμπτωμάτων (Melvin κ.ά., 2024; Tang κ.ά., 2020). Μια μελέτη που διεξήχθη το 2024 σε άτομα διαγνωσμένα με μετατραυματικό στρες, αναφέρονται βελτιώσεις σε συναισθηματικό, γνωστικό και συμπεριφορικό επίπεδο (Thammarut, 2024), ενώ σε αποτελέσματα άλλης μελέτης το 2010 σε παιδιά με μετατραυματικό στρες λόγω της τρομοκρατικής επίθεσης της 9/11, ενισχύθηκε η κατανόηση των γεγονότων και η επικοινωνία των προσωπικών εμπειριών (Landy, 2010). Τέλος, σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία αλλά και δύο πρόσφατες συστηματικές ανασκοπήσεις του 2022 και του 2023 πάνω σε παρεμβάσεις μέσω τεχνικών θεάτρου σε άτομα με ΔΑΦ, οι τεχνικές αυτές ενισχύουν τις κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες σε όλες τις ηλικίες, αλλά και βοηθούν στην συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και εφήβων (Bololia κ.ά., 2022; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Martí-Vilar κ.ά., 2023; Peter, 2003). Από την βιβλιογραφία φαίνεται να εντοπίζεται η σημαντικότητα της Δραματοθεραπείας και η θεραπευτική της φύση σε άτομα με ΔΑΦ και όχι μόνο. Το δράμα μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για διαφορετικές θεραπευτικές προσεγγίσεις, διαμορφωμένες σύμφωνα με τις ανάγκες του κάθε ατόμου (Galligan, 2009). Παρακάτω παρουσιάζονται οι στόχοι και τα χαρακτηριστικά προγραμμάτων που χρησιμοποιούν παρεμβάσεις

δραματοθεραπείας και τεχνικές θεάτρου σε άτομα με ΔΑΦ, όπου καλλιεργείται η φαντασία και η γνωστική ευελιξία, καθώς και η ουσιαστική συμμετοχή στην κοινωνία (R. G. McDonald κ.ά., 2022; Mehling κ.ά., 2017).

1.1 Χαρακτηριστικά προγραμμάτων που χρησιμοποιούν παρεμβάσεις δραματοθεραπείας και τεχνικές θεάτρου σε άτομα με ΔΑΦ

1.1.1 Πρόγραμμα *SENSE Theatre*

Το πρόγραμμα *SENSE Theatre* είναι μια παρέμβαση βασισμένη σε θεατρικές τεχνικές, η οποία ενσωματώνει θεμελιωμένες στρατηγικές συμπεριφοράς της θεωρίας της μάθησης και τη συμμετοχή ειδικά εκπαιδευμένων συνομηλίκων τυπικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα η παρέμβαση περιλαμβάνει θεατρικά παιχνίδια, ασκήσεις ρόλων (*role play*), αυτοσχεδιασμό, ανάπτυξη χαρακτήρων, χρήση σεναρίου και αλληλεπίδραση βάση αυτού, με στόχο την ενίσχυση και εξάσκηση δεξιοτήτων ατόμων με ΔΑΦ. Σημαντικό ρόλο έχει η συμμετοχή των εκπαιδευμένων συνομηλίκων με τυπική ανάπτυξη, καθώς δημιουργείται ένα ασφαλές περιβάλλον όπου ενισχύεται η κοινωνική αλληλεπίδραση και ταυτόχρονα διευκολύνεται η γενίκευση των αποκτηθεισών δεξιοτήτων στην καθημερινότητα των συμμετεχόντων. Το πρόγραμμα κορυφώνεται με την παρουσίαση παραστάσεων, όπου τα άτομα έχουν την ευκαιρία να παρουσιάσουν μπροστά σε κοινό τη δουλειά που έκαναν στις παρεμβάσεις (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ioannou κ.ά., 2020).

1.1.2 Παρέμβαση *The Hunter Heartbeat Method*

Η παρέμβαση «*The Hunter Heartbeat Method*» βασίζεται στην χρήση θεατρικών παιχνιδιών εμπνευσμένα από την υπόθεση του έργου «*Η Τρικυμία*» του William Shakespeare με βασικούς γνώμονες την παρατήρηση και την μίμηση. Στοχεύει στην εκμάθηση δεξιοτήτων όπως η επικοινωνία, η βλεμματική επαφή, ο κοινωνικός αυτοσχεδιασμός, το χιούμορ, η πραγματολογία διαλογικής ανταλλαγής, η διαδοχική συμμετοχή στην αλληλεπίδραση (*turn-taking*), η αναγνώριση, μίμηση και έκφραση συναισθημάτων καθώς και η μίμηση κινήσεων αδρής κινητικότητας σε άτομα με ΔΑΦ. Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην διεξαγωγή της μεθόδου παίζει η συμμετοχή

παραγόντων όπως η μοντελοποίηση από κατάλληλα πρότυπα, η εξάσκηση και το παιχνίδι ρόλων (role playing), με παράλληλη παροχή ανατροφοδότησης (Mehling κ.ά., 2017).

1.1.3 Παρέμβαση με τεχνικές θεάτρου μέσω χρήσης ρομπότ

Ο So και η ερευνητική του ομάδα (2019) ανέπτυξαν μία μέθοδο παρέμβασης βασισμένη σε θεατρικές τεχνικές, μέσω της χρήσης ρομπότ ειδικά προγραμματισμένα για κοινωνική υποστήριξη, με στόχο τη βελτίωση των δεξιοτήτων αφήγησης και της θεωρίας του νου σε παιδιά με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα τα προγραμματισμένα ρομπότ συμμετείχαν στην αναπαράσταση των ειδικά διαμορφωμένων σεναρίων, τα οποία τα παιδιά παρακολούθησαν. Στη συνέχεια τα παιδιά συμμετείχαν σε παιχνίδια ρόλων βασισμένα στις ιστορίες που παρακολούθησαν, με τα ρομπότ να λειτουργούν ως συμπαίκτες, προκειμένου να εξασκήσουν τις αφηγηματικές ικανότητες. Τέλος ζητήθηκε η γενίκευση των δεξιοτήτων αυτών μέσα από παιχνιδιών ρόλων με έναν ενήλικα ηθοποιό, ο οποίος δεν συμμετείχε στα προηγούμενα στάδια της παρέμβασης. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν και αναλύθηκαν μέσω αποκωδικοποίησης βιντεοσκοπημένου υλικού (So κ.ά., 2019).

1.1.4 Συνδυαστική παρέμβαση κοινωνικού παιχνιδιού με χρήση AR και στρατηγικές βασισμένες στο θεατρικό παιχνίδι

Ο Wang και η ερευνητική του ομάδα (2020) εφάρμοσαν στην μελέτη τους παρέμβαση κοινωνικού παιχνιδιού με χρήση επαυξημένης πραγματικότητας (AR) βασισμένη σε τεχνικές θεατρικού παιχνιδιού. Η παρέμβαση συμπεριλάμβανε τη συμμετοχή τεσσάρων παιδιών (ένα παιδί με ΔΑΦ και τρία συνομήλικα παιδιά τυπικής ανάπτυξης) σε θεατρικές δραστηριότητες με παράλληλη εκπαίδευση από θεραπευτές και παρατήρηση της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο παιδί με ΔΑΦ και τους συνομηλικούς του. Το εκπαιδευτικό περιεχόμενο αντλήθηκε από κοινωνικές ιστορίες και καταστάσεις που βιώνουν οι χαρακτήρες στο έργο «Ο Μάγος του Οζ». Το παραμύθι προσαρμόστηκε σε μορφή σεναρίου, ώστε να είναι κατάλληλο για χρήση σε θεατρικό παιχνίδι. Στόχος της παρέμβασης ήταν η ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με συνομηλικούς, η κατανόηση αφηρημένων εννοιών, κοινωνικών ιστοριών και καταστάσεων καθώς και της νοηματικής αλληλουχίας της ιστορίας μέσω της μετέπειτα συμμετοχής σε παιχνίδι ρόλων με διαφορετικούς συμπαίκτες. Το σύστημα

αυτό συνδυάζει την εφαρμογή AR με διαδραστικά σκηνικά που λειτούργησαν ως βασικά εργαλεία κοινωνικής εκπαίδευσης (Wang & Lee, 2020).

Η ανασκόπηση πεδίου χρησιμοποιείται πολύ από επαγγελματίες υγείας τα τελευταία χρόνια. Σκοπός της είναι να συγκεντρώσει και να αναλύσει τα δεδομένα που υπάρχουν γύρω από ένα θέμα, να εντοπίσει βιβλιογραφικά κενά που αξίζει να διερευνηθούν καθώς και να ανοίξει νέους ορίζοντες για τη συνέχιση της έρευνας (Munn κ.ά., 2022; Rodger κ.ά., 2024; Tricco κ.ά., 2016).

Η παρούσα ανασκόπηση έχει ως στόχο τη μελέτη και ανάλυση των επιδράσεων των παρεμβάσεων μέσω θεατρικών τεχνικών και δραματοθεραπείας αποκλειστικά σε άτομα με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε η καταγραφή των χαρακτηριστικών των παραπάνω παρεμβάσεων, των αλλαγών σε δεξιότητες (κοινωνικές, συναισθηματικές και γνωστικές), καθώς και αναδείχθηκε ο αντίκτυπος των ποικίλων μορφών παρέμβασης. Παράλληλα, έχει ως επιμέρους στόχο να ενισχύσει και συμβάλλει στο να εμπλουτίσει τη βιβλιογραφία και να υποστηρίξει τον μελλοντικό σχεδιασμό μελετών.

2 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

2.1 Στρατηγική Αναζήτησης

Στις 23 Μαρτίου 2025, έγινε αναζήτηση στις βάσεις δεδομένων Scopus και PubMed. Σε όλες τις αναζητήσεις ακολουθήθηκε η ίδια στρατηγική. Χρησιμοποιήθηκαν όροι που αφορούν τις διαταραχές αυτιστικού φάσματος (ASD, autism, asperger, rett, pervasive, disintegrative) και όροι που αφορούν τη δραματοθεραπεία (dramatherapy, intervention), συνδυασμένοι με τους λογικούς τελεστές «AND» και «OR». Σχετικά με τους όρους που αφορούν τις ΔΑΦ χρησιμοποιήθηκαν οι παραπάνω όροι για να καλύψουν κάθε πιθανή περίπτωση μελέτης που πραγματοποιήθηκε στο παρελθόν. Παρακάτω στον Πίνακα 1 φαίνεται η στρατηγική αναζήτησης αναλυτικά. Το πλαίσιο population, concept, and context (PCC) (πληθυσμός, έννοια και πλαίσιο) χρησιμοποιήθηκε, όπως συνιστάται από τη βιβλιογραφία, ως οδηγός για την κατασκευή σαφών και ουσιαστικών στόχων και κριτηρίων επιλεξιμότητας για αυτήν την ανασκόπηση οριοθέτησης πεδίου εφαρμογής (Pollock κ.ά., 2023).

Πίνακας 1. Στρατηγική Αναζήτησης

Βάσεις Δεδομένων	Στρατηγική Αναζήτησης (23 Μαρτίου 2025)
PUBMED	#1 (ASD OR autism OR autistic OR asperger OR rett OR pervasive OR disintegrative)
	#2 (“dramatherapy” OR “intervention”)
	#3 #1 AND #2
SCOPUS	#1 TITLE-ABS-KEY ((asd OR autism OR autistic OR asperger OR rett OR pervasive OR disintegrative))
	#2 TITLE-ABS-KEY (“dramatherapy” OR “intervention”)
	#3 TITLE-ABS-KEY ((asd OR autism OR autistic OR asperger OR rett OR pervasive OR disintegrative) AND (“dramatherapy” OR “intervention”))

2.2 Κριτήρια Ένταξης και Αποκλεισμού

Για την επιλογή άρθρων τέθηκαν τα εξής κριτήρια ένταξης: (α) Τυχαιοποιημένες ή μη τυχαιοποιημένες ελεγχόμενες δοκιμές, πιλοτικές, διερευνητικές και πειραματικές μελέτες, (β) πληθυσμός οποιασδήποτε ηλικίας, (γ) πληθυσμός με διάγνωση ΔΑΦ: Σύνδρομο Asperger’s, σύνδρομο Rett, διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή, διασπαστική διαταραχή, διαταραχή αυτισμού, (δ) μελέτες που χρησιμοποιούν τη δραματοθεραπεία ή θεραπείες μέσω τεχνικών θεάτρου και ε) μελέτες γραμμένες σε Αγγλική γλώσσα. Το σύνολο δεδομένων της παρούσας μελέτης εκτείνεται χωρίς χρονικό περιορισμό ώστε να περιλαμβάνει όλη τη διαθέσιμη βιβλιογραφία.

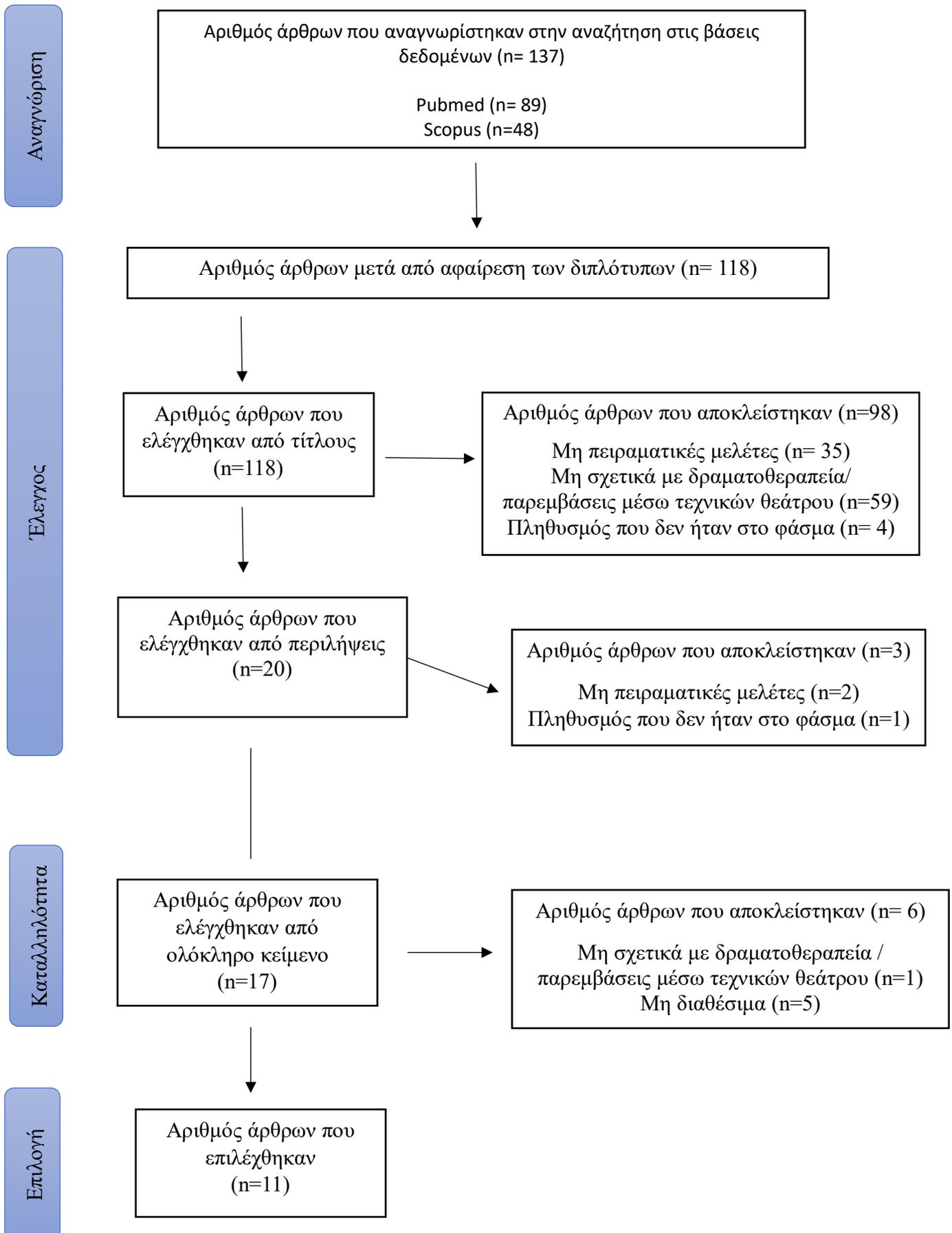
Σχετικά με τα Κριτήρια αποκλεισμού: (α) μελέτες ανασκόπησης, (β) όλες οι μελέτες που δεν ήταν δημοσιευμένες στην Αγγλική γλώσσα, (γ) μελέτες που αφορούσαν άλλο πληθυσμό εκτός ΔΑΦ, (δ) μελέτες που ασχολούνται με δημιουργικές θεραπείες εκτός της Δραματοθεραπείας, (ε) μελέτες που δεν σχετίζονται με τη Δραματοθεραπεία, (στ) μελέτες με μη διαθέσιμο το πλήρες κείμενό τους. Στη διαδικασία της αναζήτησης δεν χρησιμοποιήθηκαν φίλτρα αναζήτησης. Τα κριτήρια εφαρμόστηκαν στην τελική αναζήτηση.

2.3.Επιλογή Μελετών

Αυτή η ανασκόπηση πεδίου βασίζεται στα πρότυπα των συστάσεων PRISMA για τις ανασκοπήσεις πεδίου (PRISMA-ScR), και ένα διάγραμμα ροής της διαδικασίας παρουσιάζεται στο Σχήμα 1 (Tricco κ.ά., 2018). Ο έλεγχος και η ανασκόπηση των άρθρων που εντοπίστηκαν κατά τη διαδικασία αναζήτησης στις βάσεις δεδομένων

πραγματοποιήθηκε μέσω του Mendeley Reference Manager version 2.90.0. Πραγματοποιήθηκε καταχώρηση στο Mendeley των δεδομένων με τα αποτελέσματα των αναζητήσεων από τις δύο βάσεις δεδομένων Scopus και PubMed και στη συνέχεια αφαιρέθηκαν τα διπλότυπα. Τα υπόλοιπα άρθρα ελέγχθηκαν σε τρία στάδια: μέσω τίτλου, μέσω περίληψης και μέσω ολόκληρου κειμένου. Συγκεκριμένα, τα αποτελέσματα από την αναζήτηση στις δύο βάσεις δεδομένων ήταν συνολικά 137. Μετά την αφαίρεση των διπλότυπων έγινε έλεγχος μέσω τίτλου στα 118 εναπομείναντα άρθρα. Στη συνέχεια έγινε έλεγχος μέσω περίληψης στα υπόλοιπα 20 άρθρα και τέλος έγινε έλεγχος μέσω ολόκληρου κειμένου στα 17 άρθρα που απέμειναν. Έτσι, για την ανασκόπηση επιλέχθηκαν 11 άρθρα που πληρούσαν τα κριτήρια επιλογής.

Σχέδιο 1. Διάγραμμα ροής της διαδικασίας επιλογής μελετών PRISMA ScR flow diagram.

2.4. Εξαγωγή Δεδομένων και Σύνθεση

Στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένας πίνακας με τα χαρακτηριστικά της κάθε μελέτης που χρησιμοποιούνται στην παρούσα ανασκόπηση. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

1. Μελέτες   Σχεδιασμός   Δείγμα,
2. Χώρα   Συμμετέχοντες (Ηλικία)
3. Παρέμβαση/Ομάδα Σύγκρισης
4. Εργαλεία και τρόπος Αξιολόγησης
5. Αποτελέσματα Μελέτης

2.5. Υπολογισμός Ποιότητας

Δεν έγινε έλεγχος της ποιότητας των άρθρων καθώς δεν είναι υποχρεωτική διαδικασία στην ανασκόπηση πεδίου σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Arksey & O'Malley, 2005; Levac κ.ά., 2010; López-Nieto κ.ά., 2022; Peters κ.ά., 2020).

3 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Οι μελέτες που επιλέχθηκαν για να συμπεριληφθούν στην παρούσα ανασκόπηση πεδίου, διεξάχθηκαν στις εξής χώρες: Αμερική (N=9), Κίνα (N=1), Ταϊβάν (N=1). Ο αριθμός δειγματος των μελετών είναι από 4 έως 290 συμμετέχοντες. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων ποικίλουν από 4 έως 40 χρονών, περιλαμβάνοντας παιδιά και ενήλικες, με τις περισσότερες μελέτες να έχουν συμπεριλάβει συμμετέχοντες περίπου στο εύρος περίπου 8-14 ετών. Μία μελέτη (Ioannou, 2020) είχε συμμετέχοντες ηλικίας 10-24 ετών και μία (Corbett 2025) 18-40 ετών. Σε όλες τις επιλεγμένες μελέτες ο πληθυσμός αποτελείται από άτομα με ΔΑΦ. Δύο από τις μελέτες (Corbett 2011, 2014) συμπεριλαμβάνουν άτομα με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή και μία (Corbett 2014) άτομο με σύνδρομο Asperger's. Σε κάποιες μελέτες συμπεριλήφθηκαν άτομα και συνομήλικοι τυπικής ανάπτυξης. Παρακάτω παρουσιάζονται αναλυτικά τα χαρακτηριστικά των μελετών που αντλήθηκαν από τις μελέτες.

Πίνακας 2. Χαρακτηριστικά μελετών που χρησιμοποιήθηκαν στην ανασκόπηση.

Μελέτες	Σχεδιασμός	Δείγμα (n), Χώρα	Συμμετέχοντες (Ηλικία)	Παρέμβαση/ Ομάδα Σύγκρισης	Εργαλεία και τρόπος Αξιολόγησης	Αποτελέσματα Μελέτης
Corbett et al. (2011)	Πιλοτική	8, ΗΠΑ Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=0)	8 συμμετέχοντες 6 ΔΑΦ, 2 με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή - μη προσδιοριζόμενη με άλλον τρόπο Ηλικία: 6-17 χρονών 8 συνομήλικα παιδιά Τ.Α (11 αγόρια, 5 κορίτσια)	SENSE Theatre, κοινοτικό πρόγραμμα παρέμβασης / Δεν εφαρμόστηκε	Υπολογισμός Θεωρίας του Νου με NEPSY Υπολογισμός Κοινωνικής Λειτουργίας μέσω του SRS Υπολογισμός του άγχους μέσω SSS Υπολογισμός αισθητηριακής ευαισθησίας μέσω SSP Υπολογισμός προσαρμοστικής λειτουργίας μέσω ABAS Υπολογισμός του άγχους μέσω Πρωτοκόλλου δειγματοληψίας κορτιζόλης. Συλλογή και υπολογισμός επιπέδου οξυτοκίνης Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> Δεν σημειώθηκαν διαφορές στις αξιολογήσεις μέσω γονεϊκών αναφορών μεταξύ των ομάδων ανάμεσα στην αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση Σημειώθηκαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση στις ικανότητες της Θεωρίας του νου Η αναγνώριση των εκφράσεων προσώπου δεν σημείωσε στατιστική σημαντικότητα Μείωση επιπέδων κορτιζόλης από την πρώτη ως την μεσαία πρόβα Σημειώθηκε σημαντική διαφορά επιπέδων κορτιζόλης μεταξύ των ενάρξεων της πρώτης και της τελευταίας πρόβας. Δεν σημειώθηκαν διαφορές μεταξύ της αξιολόγησης πριν και μετά την παρέμβαση στα επίπεδα οξυτοκίνης
Corbett et al. (2014)	TEM	16, ΗΠΑ Δεν συμμετείχαν (n=4) Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=1)	11 συμμετέχοντες 7 ΔΑΦ, 4 με διάχυτη αναπτυξιακή διαταραχή – μη προσδιοριζόμενη με άλλον τρόπο, 1 με Asperger's (9 αγόρια, 3 κορίτσια) Ηλικία: 8-17 χρονών	Πρόγραμμα SENSE Theatre σε καλοκαιρινή κατασκήνωση / Δεν εφαρμόστηκε	Αξιολόγηση των αλλαγών στην κοινωνική αντίληψη μέσω NEPSY Υπολογισμός του άγχους που σχετίζεται με την δυαδική σχέση γονιός-παιδί μέσω PSI Υπολογισμός της προσαρμοστικής λειτουργίας στο οικιακό περιβάλλον μέσω ABAS Αξιολόγηση κοινωνικής λειτουργίας μέσω υποκλιμάκων του SRS Παρατήρηση κοινωνικής συμπεριφοράς (βλεμματικής επαφής και ενεργούς συμμετοχής) μέσω Companionship Scale Υπολογισμός άγχους και στρες μέσω λήψης δειγμάτων κορτιζόλης Παρατήρηση αλληλεπίδρασης σε χώρο παιχνιδιού μέσω PIP Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση Αξιολόγηση του άγχους των γονιών δέκα μέρες μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> Αυξημένη κοινωνική αλληλεπίδραση με συνομήλικους Δεν σημειώθηκε σημαντική διαφορά στη βλεμματική επαφή Σημαντική διαφορά μεταξύ της αξιολόγησης πριν και μετά την παρέμβαση στην μνήμη αναγνώρισης προσώπων και στην Καθυστερημένη Μνήμη Προσώπων Βελτίωση της Κοινωνικής Λειτουργίας (κοινωνική επίγνωση, κοινωνική νήση) Αλλαγές στις ικανότητες προσαρμογής (Ζωή στο σπίτι, Αυτοφροντίδα) Σημαντική μείωση του άγχους των γονιών στην αξιολόγηση δέκα μέρες μετά την παρέμβαση Μείωση επιπέδων κορτιζόλης μεταξύ της πρώτης μέρας της κατασκήνωσης και της δεύτερης συνάντησης στον χώρο παιχνιδιού Μείωση επιπέδων κορτιζόλης μεταξύ της τελευταίας μέρας της κατασκήνωσης και της δεύτερης συνάντησης στον χώρο παιχνιδιού
Corbet et al. (2016)	TEM	33, Αμερική Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=3)	30 ΔΑΦ (Υ.Λ.) Ο.Π: 17 (13 αγόρια, 4 κορίτσια) Ο.Ε: 16	Πρόγραμμα SENSE Theatre / Καλοκαιρινή	Αξιολόγηση της κοινωνικής λειτουργικότητας μέσω SRS Υπολογισμός προσαρμοστικής λειτουργίας μέσω ABAS	<ul style="list-style-type: none"> Βελτίωση της Θεωρίας του Νου και της Κοινωνικής Νήσης της Ο.Π. Μετά την θεραπεία η Ο.Π. συμμετείχε περισσότερο σε

			(11 αγόρια, 5 κορίτσια) Ηλικία: 8-14 χρονών 12 εκπαιδευμένοι συνομήλικοι T.A.	Κατασκήνωσ η	Παρατήρηση αλληλεπιδράσεων μέσω PIP Υπολογισμός αλλαγών στην κοινωνική αντίληψη (κοινωνική νόηση) μέσω NEPSY Εξέταση αλλαγών που σχετίζονται με τη θεραπεία στη κοινωνική λειτουργία του εγκεφάλου μέσω Incidental Face Memory Task και εγκεφαλογραφήματος Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση Επαναξιολόγηση μετά από 2 μήνες	ομαδικό παιχνίδι σε σχέση με την Ο.Ε. <ul style="list-style-type: none"> • Σημαντικές διαφορές στο εύρος των εγκεφαλικών σημάτων και την κοινωνική λειτουργία • Δεν σημειώθηκαν αλλαγές μεταξύ των ομάδων στο Παιχνίδι με Εξοπλισμό ή διαφορές στο πλάτος των εγκεφαλικών σημάτων σε μη κοινωνικά ερεθίσματα • Στην αξιολόγηση που έγινε μετά από δύο μήνες σημειώθηκε διατήρηση της επίδρασης στην αμοιβαία επικοινωνία ενώ οι αλλαγές στην κοινωνική λειτουργία δεν διατηρήθηκαν
Mehling et al. (2017)	Πιλοτική	14, ΗΠΑ Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=0)	14 συμμετέχοντες με ΔΑΦ Ηλικία: 10-13 χρονών	Παρέμβαση "The Hunter Heartbeat Method"/ Δεν εφαρμόστηκε	Υπολογισμός της προσαρμοστικής λειτουργίας μέσω Vineland II Υπολογισμός αλλαγών στην κοινωνική αντίληψη μέσω Penn Facial Recognition Υπολογισμός της πραγματολογικής γλώσσας μέσω Test of Pragmatic Language Αξιολόγηση της παρέμβασης και παρατήρηση των πλεονεκτημάτων της από γονείς και συμμετέχοντες μέσω σύντομου ερωτηματολογίου κοινωνικής εγκυρότητας Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντικές διαφορές μεταξύ της αξιολόγησης πριν και μετά την παρέμβαση στην προσαρμοστική λειτουργία • Δεν σημειώθηκε σημαντική διαφορά μεταξύ της αξιολόγησης Αναγνώριση Συναισθημάτων Προσώπου πριν και μετά την παρέμβαση • Σημαντικές διαφορές σημειώθηκαν στην αξιολόγηση της πραγματολογικής γλώσσας πριν και μετά την παρέμβαση • Σημαντική πλειοψηφία των συμμετεχόντων θα συμμετείχαν ξανά σε παρόμοια ομάδα • Αναφορές γονέων σημείωσαν την βελτίωση της διάθεσης των παιδιών τους καθώς και της κοινωνικής συμμετοχής στο σπίτι
Corbet et al. (2017)	TEM	36, ΗΠΑ Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=3) Δεν πληρούσαν τα κριτήρια (n=3)	30 συμμετέχοντες με ΔΑΦ Ο.Π: 17 (13 αγόρια, 4 κορίτσια) Ο.Ε: 13 (11 αγόρια, 2 κορίτσια) Ηλικία: 8-14 χρονών 12 εκπαιδευμένοι συνομήλικοι T.A.	Πρόγραμμα SENSE Theatre/ Καλοκαιρινή κατασκήνωση	Υπολογισμός άγχους (ως κατάσταση και ως χαρακτηριστικό) και στρες μέσω ερωτηματολογίου STAI-C και επίπεδα κορτιζόλης Παρατήρηση αλληλεπιδράσεων και ομαδικού παιχνιδιού σε χώρο παιχνιδιού μέσω PIP Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική διαφορά της ομαδικής επίδρασης στο άγχος ως χαρακτηριστικό μετά την θεραπεία • Δεν σημειώθηκαν επιδράσεις στο άγχος ως κατάσταση • Σημαντικές διαφορές των επιπέδων κορτιζόλης μεταξύ της έναρξης και της λήξης της πρώτης και της μεσαίας μέρας της παρέμβασης • Αυξημένη αλληλεπίδραση με συνομηλίκους ως αποτέλεσμα του μειωμένου άγχους
So et al. (2019)	Πιλοτική	26, Κίνα Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=0)	26 συμμετέχοντες με ΔΑΦ Ο.Π: 13 (11 αγόρια, 2 κορίτσια) Ο.Ε: 13 (12 αγόρια, 1 κορίτσι) Ηλικία: 4-6 χρονών	Παρέμβαση με τεχνικές θεάτρου με τη χρήση ρομπότ/ Ομάδα ελέγχου που έλαβε την παρέμβαση μετά την ολοκλήρωση της έρευνας	Υπολογισμός της αφηγηματικής ικανότητας και θεωρίας του νου μέσω ειδικά διαμορφωμένων εργασιών (σε κινέζικη έκδοση) Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση Αξιολόγηση δυο εβδομάδες μετά	<ul style="list-style-type: none"> • Επιτυχία στην αναπαράσταση των σεναρίων με τα ρομπότ και τους ανθρώπους πάνω από 70% του συνολικού χρόνου • Εμφάνιση χειρονομιών περίπου 40% με τα ρομπότ και περίπου 44% με τους ανθρώπους • Η Π.Ο. σημείωσε σημαντική βελτίωση στον συνολικό αριθμό προτάσεων, πολύπλοκων προτάσεων, των ιστοριών βασισμένων σε

						<p>στόχους, των ιστοριών με γνωστικά συμπεράσματα και του συνολικού αριθμού χειρονομιών (ειδικά των δεικτικών) ανά πρόταση στην άμεση και την καθυστερημένη αξιολόγηση μετά την θεραπεία σε σχέση με την Ο.Ε.</p> <ul style="list-style-type: none"> Δεν σημειώθηκαν ξεκάθαρες βελτιώσεις σε άλλους τύπους χειρονομιών
Corbett et al. (2019)	TEM	102, ΗΠΑ Δεν πληρούσαν τα κριτήρια (n=15) Αδυναμία ολοκλήρωσης (n= 10)	77 συμμετέχοντες με ΔΑΦ (Υ.Λ) Ο.Π: 44 (33 αγόρια, 11 κορίτσια) Ο.Ε: 33 (26 αγόρια, 7 κορίτσια) Ηλικία: 8-16 χρονών	Πρόγραμμα SENSE Theatre/ Ομάδα Ελέγχου που έλαβε το πρόγραμμα 6μήνες αργότερα	Υπολογισμός κοινωνικής νόησης μέσω NEPSY και NEPSY-II Υπολογισμός εγκεφαλικής αντίδρασης σε εξωτερικά ερεθίσματα μέσω IFM Παρατήρηση κοινωνικής αλληλεπίδρασης μέσω PIP Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> Στον λεκτικό τομέα της θεωρίας του νου σημειώθηκε καλύτερη απόδοση της Ο.Π Στον τομέα εξαρτώμενου περιεχομένου της θεωρίας του νου οι διαφορές δεν σημείωσαν στατιστική διαφορά Μετά την θεραπεία η Ο.Π. σημείωσε σημαντική αύξηση του εύρους εγκεφαλικών σημάτων στα επαναλαμβανόμενα πρόσωπα σε σχέση με τα πρόσωπα που εμφανίζονται μία φορά. Μετά την θεραπεία η Π.Ο. συμμετείχε περισσότερο σε συνεργατικό παιχνίδι και λεκτικές αλληλεπιδράσεις κατά τη διάρκεια του ζητηθέν παιχνιδιού
Wang et al. (2020)	πilotική	4 Ταϊβάν Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=0)	4 συμμετέχοντες 1 ΔΑΦ (Υ.Λ.) 3 Τ.Α. Ηλικία: 6 ετών	Παρέμβαση συνδυασμού κοινωνικού παιχνιδιού μέσω AR και στρατηγικών βασισμένων στο θεατρικό παιχνίδι/ Δεν εφαρμόστηκε	Υπολογισμός της Κοινωνικής Νόησης και Συμπεριφοράς μέσω MBV Quantification Αξιολόγηση κατά τη διάρκεια της παρέμβασης	<ul style="list-style-type: none"> Βελτιώσεις στην κοινωνική νόηση Αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης και χρήσης του ενδιαφέροντος Κατανόηση αφηρημένων συμβόλων και της σκέψης μετατόπισης/μεταφοράς Βελτίωση συμπεριφορών αμοιβαιότητας
Ioannou et al. (2020)	TEM	102 ΗΠΑ Δεν πληρούσαν τα κριτήρια (n=15) Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=10)	77 Ο.Π: 44 Ο.Ε: 33 (59 άρρεν, 18 θήλυ) Ηλικία: 10-24 χρονών	Πρόγραμμα SENSE Theatre/ Ομάδα ελέγχου που έλαβε το πρόγραμμα 6 μήνες μετά	Παρατήρηση κοινωνικής αλληλεπίδρασης σε χώρο παιχνιδιού μέσω PIP Υπολογισμός άγχους μέσω του ερωτηματολογίου STAI-C Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> Ζητούμενο Παιχνίδι: Μετά την θεραπεία η Ο.Π. σημείωσε αυξημένο ομαδικό και μειωμένο ατομικό παιχνίδι κατά την αλληλεπίδραση με συνομηλίκους συγκριτικά με την Ο.Ε. Μη-Ζητούμενο Παιχνίδι: Η Ο.Π. σημείωσε αυξημένο ομαδικό παιχνίδι. Η Π.Ο. σημείωσε σημαντικά λιγότερο άγχος ως χαρακτηριστικό από την Ο.Ε. Δεν σημειώθηκαν διαφορές του άγχους ως κατάσταση
Corbett et al. (2023)	TEM	290 ΗΠΑ Αδυναμία Ολοκλήρωσης (n=83)	207 συμμετέχοντες με ΔΑΦ Ο.Π: 144 Κατάσταση Ενεργού Ελέγχου (ACC): 146 (147 αγόρια, 60 κορίτσια) Ηλικία: 10-16 χρονών	Πρόγραμμα SENSE Theatre/ ACC: TTT	Υπολογισμός εγκεφαλικής αντίδρασης σε εξωτερικά ερεθίσματα μέσω IFM Παρατήρηση κοινωνικής συμπεριφοράς μέσω CASS Υπολογισμός κοινωνικής λειτουργίας μέσω SRS-2 Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση. Αξιολόγηση δέκα εβδομάδες μετά την πριν-την-παρέμβαση-αξιολόγηση Αξιολόγηση δύο μήνες μετά την παρέμβαση	<ul style="list-style-type: none"> Μεγαλύτερη ανταπόκριση της εγκεφαλικής αντίδρασης σε εξωτερικά ερεθίσματα στην Ο.Π. σε σχέση με την Ο.Ε. Μετά την θεραπεία δεν σημειώθηκαν άμεσες θεραπευτικές επιδράσεις ή διαφορές μεταξύ των ομάδων στην Κοινωνική Συμπεριφορά (Φωνητική Εκφραστικότητα, Ποιότητας της Αλληλεπιδραστικής Σχέσης,

						<p>Κοινωνικό Άγχος) και στην Κοινωνική Λειτουργία</p> <ul style="list-style-type: none"> • Επίδραση της παρέμβασης στην ακόλουθη μετά από δύο μήνες αξιολόγηση της Φωνητικής Εκφραστικότητας και της Ποιότητας Αλληλεπιδραστικής Σχέσης • Στην αξιολόγηση επικοινωνίας του SRS δύο μήνες μετά την παρέμβαση δεν σημειώθηκε διατήρηση των αποτελεσμάτων • Σημειώθηκαν διαφορές ανάμεσα στην πριν την παρέμβαση αξιολόγησης επικοινωνίας του SRS και την αξιολόγηση δέκα εβδομάδες μετά
Corbett et al. (2025)	TEM	64 ΗΠΑ Αδυναμία ολοκλήρωσης (n=17)	47 με ΔΑΦ Ο.Π: 29 Ο.Ε: 35 (33 αγόρια, 31 κορίτσια) Ηλικία: 18-40 χρόνων	Πρόγραμμα SENSE Theatre/ Ομάδα ελέγχου έλαβε το πρόγραμμα με το τέλος της αξιολόγησης που έγινε μετά από δύο μήνες	Υπολογισμός εγκεφαλικής αντίδρασης σε εξωτερικά ερεθίσματα μέσω IFM Εξέταση μνήμης και αναγνώρισης προσώπων μέσω WMS-F Παρατήρηση κοινωνικής λειτουργίας μέσω CASS Υπολογισμός κοινωνικής λειτουργίας μέσω SRS-2 Υπολογισμός ικανοτήτων προσαρμογής στο σπίτι και στην κοινωνία μέσω ABAS-3 Αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση Αξιολόγηση δύο μήνες μετά	<ul style="list-style-type: none"> • Η Π.Ο. σημείωσε υψηλότερους δείκτες στην αναγνώριση επαναλαμβανόμενων προσώπων στην αξιολόγηση μετά την θεραπεία σε σχέση με την Ο.Ε. • Η αξιολόγηση της κοινωνικής συμπεριφοράς (Φωνητική Εκφραστικότητα και Ποιότητα της Αλληλεπιδραστικής Σχέσης) δεν είχε μεγάλες διαφορές μεταξύ των ομάδων μετά τη θεραπεία. • Η Π.Ο. σημείωσε σημαντικές διαφορές σε τομείς κοινωνικής λειτουργίας όπως: Επικοινωνία, Κοινωνική Επικοινωνία και Αλληλεπίδραση, Κοινωνικό Κίνητρο και Γνωστική Λειτουργία. • Η Π.Ο. σημείωσε βελτίωση ικανοτήτων προσαρμοστικής λειτουργίας σε σχέση με την Ο.Ε. • Στην αξιολόγηση που ακολούθησε δύο μήνες μετά τη θεραπεία σημειώθηκε ότι οι ικανότητες που διατηρήθηκαν ήταν του Κοινωνικού Κινήτρου, ενώ στην κοινωνική νόηση, τα συμπεριφορικά και λειτουργικά αποτελέσματα δεν σημειώθηκε σημαντική διατήρηση.

ΔΑΦ: Διαταραχές Αυτιστικού Φάσματος, Υ.Λ.: Υψηλής Λειτουργικότητας, Τ.Α.: Τυπικής Ανάπτυξης, SENSE: Social Emotional Neuroscience Endo-crinology, NEPSY: Neuropsychological Assessment, SRS: Social Responsiveness Scale, SSS: Stress Survey Schedule for Persons with Autism and Other Developmental Delays, SSP: Short Sensory Profile, ABAS: Adaptive Behavior Assessment System, TEM: Τυχαίοποιημένη Ελεγχόμενη Μελέτη, PSI: Parenting Stress Index, PIP: Peer Interaction Paradigm, Ο.Π: Ομάδα Πειράματος, Ο.Ε: Ομάδα Ελέγχου, STAI-C: State-Trait Anxiety Inventory for Children, CASS: Contextual Assessment of Social Skills, IFM: Incidental Face Memory, ACC: Active Control Condition, TTT: Tackling Teenage Training, WMS-F: Wechsler Memory Scale-Faces

3.1. Σχεδιασμός Επιλεγμένων Μελετών

Από τις επιλεγμένες μελέτες βρέθηκαν επτά (7) τυχαιοποιημένες ελεγχόμενες δοκιμές (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ιοαννου κ.ά., 2020) και τέσσερις (4) πιλοτικές μελέτες (Corbett κ.ά., 2011; Mehling κ.ά., 2017; So κ.ά., 2019; Wang & Lee, 2020) (Πίνακας 2). Επιπλέον, βρέθηκαν επτά (7) μελέτες που εφάρμοσαν ομάδα ελέγχου (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; So κ.ά., 2019), ενώ κάποιες άλλες όχι (Corbett κ.ά., 2011; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Mehling κ.ά., 2017; Wang & Lee, 2020). Στις μελέτες που εφάρμοσαν ομάδα ελέγχου, κάποιες χρησιμοποίησαν την ίδια παρέμβαση μετά από κάποιο χρονικό διάστημα (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; So κ.ά., 2019) και μία χρησιμοποίησε σε ενεργή ομάδα ελέγχου, διαφορετική παρέμβαση με κοινά σημεία με την παρέμβαση της ομάδας πειράματος (Corbett κ.ά., 2023) (Πίνακας 2).

3.2. Διαγνωστικά εργαλεία

Οι περισσότερες μελέτες που συμπεριλήφθηκαν στην ανασκόπηση χρησιμοποίησαν είτε την 1^η έκδοση του Autism Diagnostic Observation Schedule (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Mehling κ.ά., 2017) είτε την 2^η έκδοση (Corbett κ.ά., 2019, 2023, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; So κ.ά., 2019) για την επικύρωση διάγνωσης των συμμετεχόντων στο φάσμα του αυτισμού (ADOS και ADOS-2, Lord κ.ά., 2000). Για τον υπολογισμό του δείκτη νοημοσύνης (IQ) των συμμετεχόντων, η πλειοψηφία των μελετών (8 μελέτες) χρησιμοποίησαν το Wechsler Abbreviated Scale of Intelligence (WASI KAI WASI II, (Wechsler, 2018), είτε την πρώτη έκδοση (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017, 2019, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) είτε την δεύτερη (Corbett κ.ά., 2023; Ιοαννου κ.ά., 2020).

Επιπλέον, σε δύο μελέτες (Corbett κ.ά., 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο Social Communication Questionnaire (SCQ, Snow, 2013), ένα εργαλείο ελέγχου για το φάσμα του αυτισμού, ενώ σε μία (Corbett κ.ά., 2011) το ίδιο εργαλείο εφαρμόστηκε στα παιδιά τυπικής ανάπτυξης, προκειμένου να επικυρωθεί η απουσία χαρακτηριστικών του φάσματος. Μια έρευνα

(Corbett, Swain, κ.ά., 2014) χρησιμοποίησε το ερωτηματολόγιο Social Responsiveness Scale (SRS, (Constantino, 2021) ως επιπλέον εργαλείο για την επιβεβαίωση της διάγνωσης.

Τέλος σε μία άλλη έρευνα (So κ.ά., 2019) εφαρμόστηκε το Mullen Scale of Early Learning (MSEL, Hutchins κ.ά., 2013) με το οποίο αξιολογήθηκαν οι κινητικές και γνωστικές δεξιότητες. Σε μία μόνο μελέτη (Wang & Lee, 2020) δεν αναφέρεται χρήση κάποιου συγκεκριμένου διαγνωστικού εργαλείου, αλλά εφαρμόστηκε πριν την παρέμβαση έλεγχος των ικανοτήτων αφήγησης μέσω μιας άσκησης διερεύνησης της αφήγησης.

3.3 Μεταβλητές Μελέτης και Εργαλεία Μέτρησης

Οι περισσότερες μελέτες έδειξαν αλλαγές και βελτιώσεις σε κοινωνικές και γνωστικές δεξιότητες, ικανότητες προσαρμοστικότητας και επικοινωνίας, συναισθηματικής και κοινωνικής αντίληψης, αλληλεπίδρασης και συνεργασίας, καθώς και μείωσης άγχους και στρες. Οι μεταβλητές υπολογίστηκαν μέσω διάφορων εργαλείων αξιολόγησης, ερωτηματολογίων και πρωτοκόλλων παρατήρησης, ανάλογα με τις ανάγκες και τους στόχους της κάθε έρευνας.

Αναλυτικότερα, η κοινωνική νόηση αξιολογήθηκε μέσω του Developmental NEuroPSYchological Assessment (NEPSY) και NEPSY II (Marit Korkman κ.ά., 2011) (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ioannou κ.ά., 2020) ενώ σε μία μελέτη (So κ.ά., 2019) έγινε χρήση ενός ειδικά διαμορφωμένου εργαλείου σε κινέζικη έκδοση όπου αξιολογήθηκαν οι ικανότητες της Θεωρίας του Νου. Σε μία έρευνα (Corbett κ.ά., 2025) για τον υπολογισμό της κοινωνικής αντίληψης χρησιμοποιήθηκε το Wechsler Memory Scale-Faces (WMS-F, Tulskey κ.ά., 2003) , ενώ σε μία άλλη έρευνα (Mehling κ.ά., 2017) χρησιμοποιήθηκε το Penn Facial Emotion Recognition Task (Gur κ.ά., 2002) για την εξέταση αλλαγών πάνω στην αναγνώριση συναισθημάτων του προσώπου.

Η προσαρμοστική κοινωνική λειτουργία υπολογίστηκε σε 3 μελέτες μέσω του ερωτηματολογίου Adaptive Behavior Assessment System (Corbett κ.ά., 2011, 2016; Corbett, Swain, κ.ά., 2014), ενώ και σε μία μόνο έρευνα (Corbett κ.ά., 2025) χρησιμοποιήθηκε η 3^η έκδοσή του (ABAS και ABAS-3 Richardson & Burns, 2005).

Επιπλέον σε κάποιες μελέτες (Corbett κ.ά., 2011, 2016; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο Social Responsiveness Scale (SRS, Constantino, 2021) για την αξιολόγηση της κοινωνικής λειτουργίας, ενώ σε κάποιες άλλες (Corbett κ.ά., 2023, 2025) χρησιμοποιήθηκε η δεύτερη έκδοσή του (SRS-2). Σε δύο μελέτες (Corbett κ.ά., 2023, 2025) εφαρμόστηκε το εργαλείο άμεσης παρατήρησης Contextual Assessment of Social Skills (CASS, Ratto κ.ά., 2011) για την καταγραφή της κοινωνικής συμπεριφοράς, ενώ μία μελέτη (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) χρησιμοποιήθηκε το Companionship Scale (Bauminger, 2007) για την αξιολόγηση λεκτικής και μη-λεκτικής συμπεριφοράς. Στην έρευνα του Wang (Wang & Lee, 2020) εφαρμόστηκε η τεχνική MBV Quantification (Albo-Canals κ.ά., 2018) για την αξιολόγηση συμπεριφορών του φάσματος μέσω βιντεοσκοπημένων δεδομένων. Σε μία περίπτωση (Mehling κ.ά., 2017) καταγράφηκε η χρήση του Vineland II (Sparrow κ.ά., 2005) (η κλίμακα «Προσαρμοστικής Συμπεριφοράς») για την αποτύπωση των δεξιοτήτων μέσω γονεϊκών αναφορών. Σε κάποιες μελέτες (Corbett κ.ά., 2016, 2019, 2023, 2025) υπολογίστηκε η νευροφυσιολογική διερεύνηση της κοινωνικής λειτουργίας του εγκεφάλου μέσω εγκεφαλογραφημάτων (EEGs) κατά τη διάρκεια του Incidental Face Memory task (IFM).

Ένα πρωτόκολλο που εφάρμοσαν αρκετές μελέτες (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ioannou κ.ά., 2020) είναι το Peer Interaction Paradigm (PIP), όπου οι ερευνητές υπολόγισαν μέσω ανάλυσης βιντεοσκοπημένων δεδομένων, τις αλληλεπιδράσεις των συμμετεχόντων με συνομήλικους τυπικής ανάπτυξης σε πλαίσιο παιχνιδιού. Επίσης μετρήθηκε η συχνότητα συμμετοχής τους σε Ομαδικό ή Ατομικό παιχνίδι.

Βασικός στόχος αρκετών μελετών αποτέλεσε η αξιολόγηση των επιπέδων άγχους και στρες. Συγκεκριμένα, εφαρμόστηκε πρωτόκολλο λήψης δειγμάτων κορτιζόλης σε τρεις (3) μελέτες (Corbett κ.ά., 2011, 2017; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) συχνά σε συνδυασμό με το Peer Interaction Paradigm. Σε κάποιες μελέτες (Corbett κ.ά., 2017; Ioannou κ.ά., 2020) χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο State-Trait Anxiety Inventory for Children (Skaripakis, 2014) για τον υπολογισμό του άγχους ως κατάσταση και ως χαρακτηριστικό. Σε μία έρευνα (Corbett κ.ά., 2011) χρησιμοποιήθηκαν τα ερωτηματολόγια για γονείς Stress Survey Schedule for Persons

with Autism and Other Developmental Delays (Grodén κ.ά., 2001), για τον υπολογισμό στρεσογόνων παραγόντων και Short Sensory Profile (Dunn, 1994), για τον υπολογισμό της αισθητηριακής ευαισθησίας. Η ίδια μελέτη εκτός της λήψης δειγμάτων κορτιζόλης, εφάρμοσε και τη μέτρηση επιπέδων οξυτωκίνης. Τέλος, σε μία έρευνα (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) εφαρμόστηκε το ερωτηματολόγιο Parenting Stress Index (PSI, Abidin κ.ά., 2006) , για τον υπολογισμό του άγχους που σχετίζεται με δυσλειτουργίες που προκύπτουν από την δυαδική σχέση και τους ρόλους γονιός-παιδί.

Σε μία έρευνα (Mehling κ.ά., 2017) αξιολογήθηκε η χρήση της πραγματολογικής γλώσσας μέσω του Test of Pragmatic Language (Phelps-Terasaki & Phelps-Gunn, 2007), ενός εργαλείου που υπολογίζει την ικανότητα χρήσης της γλώσσα σε κατάλληλα κοινωνικά πλαίσια.

3.4 Παρεμβάσεις Μέσω Τεχνικών Θεάτρου

Η πλειοψηφία των μελετών διήρκεσε περίπου δέκα εβδομάδες (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; Mehling κ.ά., 2017). Η πιλοτική μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2011) διήρκεσε περίπου τρεις μήνες ενώ η μελέτη της ίδιας (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) που υλοποιήθηκε στο πλαίσιο θερινής κατασκήνωσης είχε διάρκεια δύο εβδομάδων. Επιπλέον η έρευνα του So (So κ.ά., 2019) είχε διάρκεια δώδεκα εβδομάδων, ενώ σε μια μελέτη (Wang & Lee, 2020) δεν αναφέρεται η συνολική διάρκεια της παρέμβασης. Όσον αφορά τη συχνότητα, οι περισσότερες μελέτες (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; So κ.ά., 2019) πραγματοποιήθηκαν μία φορά την εβδομάδα. Στην πιλοτική μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2011) οι συνεδρίες ξεκίνησαν με εβδομαδιαία συχνότητα, η οποία σταδιακά αυξήθηκε σε τρεις με τέσσερις φορές την εβδομάδα, ανάλογα με τις απαιτήσεις του ρόλου του κάθε παιδιού. Στη δεύτερη μελέτη της ίδιας (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) οι παρεμβάσεις πραγματοποιούνταν καθημερινά, εκτός των Σαββατοκύριακων (πέντε φορές την εβδομάδα για δύο εβδομάδες). Στη μελέτη του Wang (Wang & Lee, 2020) η παρέμβαση ολοκληρώθηκε σε πέντε μαθήματα κοινωνικής κατάρτισης, χωρίς ωστόσο να γίνεται αναφορά για τη διάρκεια και την συχνότητά τους.

Για την πλειοψηφία των μελετών (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ιοαννου κ.ά., 2020) οι συνεδρίες διαρκούσαν τέσσερις ώρες, ενώ σε δύο περιπτώσεις (Corbett κ.ά., 2011, 2025) η διάρκεια ήταν δύο ώρες ανά συνεδρία. Επιπλέον σε μία μελέτη (Mehling κ.ά., 2017) οι συνεδρίες διήρκησαν μία ώρα, ενώ σε μία άλλη (Corbett κ.ά., 2023) τρεις ώρες ανά συνεδρία. Τέλος στην έρευνα του So (So κ.ά., 2019) η παρέμβαση περιλάμβανε εννιά συνεδρίες σεναρίων με ρομπότ (τρεις συνεδρίες διάρκειας 45 λεπτών ανά σενάριο), ενώ στη μελέτη του (Wang & Lee, 2020) δεν αναφέρεται η διάρκεια των συνεδριών.

Οι δύο πιο πρόσφατες μελέτες της Corbett (Corbett κ.ά., 2023, 2025) περιλάμβαναν επιπλέον δύο μέρες τεχνικών προβών και δοκιμών κοστούμιών. Όλες οι μελέτες που διεξάχθηκαν από την Corbett (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014), καθώς και εκείνη της Ιοαννου (Ιοαννου κ.ά., 2020) κορυφώθηκαν με δημόσια θεατρική παράσταση διάρκειας 45 λεπτών. Η πιλοτική μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2011) κορυφώθηκε σε έξι δημόσιες θεατρικές παραστάσεις, οι επόμενες (Corbett κ.ά., 2016, 2017, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ιοαννου κ.ά., 2020) σε δύο, ενώ οι τελευταίες (Corbett κ.ά., 2023, 2025) ολοκληρώθηκαν με μία δημόσια παράσταση.

Για την ανάλυση των παρεμβάσεων, οι μελέτες κατηγοριοποιήθηκαν σε τέσσερις ομάδες, με βάση το πρόγραμμα που προσφέρουν.

3.4.1. Πρόγραμμα SENSE Theatre

Οι περισσότερες μελέτες της παρούσας ανασκόπησης έχουν πραγματοποιηθεί από την Blythe A. Corbett και την ερευνητική της ομάδα. Η Corbett είναι η δημιουργός του καινοτόμου προγράμματος παρέμβασης με τεχνικές θεάτρου SENSE Theatre. Συνολικά, οχτώ μελέτες εφάρμοσαν την προσέγγιση του SENSE Theatre (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) Επιπλέον, το 2020, η Sara Ιοαννου, μέλος της ομάδας της Corbett, πραγματοποίησε μελέτη (Ιοαννου κ.ά., 2020) στην οποία χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα SENSE Theatre, με τη συμμετοχή της ίδιας της Corbett στην ομάδα ερευνητών. Σε μία από τις μελέτες (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) το πρόγραμμα SENSE Theatre εφαρμόστηκε στα πλαίσια θερινής κατασκήνωσης, όπου διαφοροποιήθηκαν η διάρκεια και η συχνότητα της παρέμβασης, διατηρώντας όμως τη βασική μορφή και φιλοσοφία. Αξιοσημείωτο

είναι το ότι στην πρόσφατη μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2025), η μέθοδος SENSE Theatre διαμορφώθηκε ώστε να είναι κατάλληλη για ενήλικους. Η μέθοδος εφαρμόστηκε από κλινικά ειδικούς ερευνητές. Μετά την εφαρμογή του SENSE εντοπίστηκαν βελτιώσεις στην κοινωνική νόηση, στην κοινωνική συμπεριφορά και λειτουργικότητα, στην αλληλεπίδραση και στη συνεργασία, μείωση των επιπέδων άγχους και διατήρηση κάποιων δεξιοτήτων σε δίμηνο διάστημα.

3.4.2 Παρέμβαση The Hunter Heartbeat Method

Με την πιλοτική παρέμβαση the Hunter Heartbeat Method παρουσιάστηκαν βελτιώσεις στην προσαρμοστική λειτουργικότητα και στην πραγματολογική γλώσσα, ενώ στην κοινωνική νόηση δεν εντοπίστηκαν σημαντικές διαφορές.

3.4.3 Παρέμβαση με τεχνικές θεάτρου μέσω χρήσης ρομπότ

Με την πιλοτική παρέμβαση αυτή εντοπίστηκαν βελτιώσεις στην αφηγηματική ικανότητα και υπολογίστηκε 40% εμφάνιση χειρονομιών κατά την διάρκεια της αφήγησης, ενώ αναφέρεται 70% επιτυχία στην αναπαράσταση των σεναρίων.

3.4.4 Παρέμβαση συνδυασμού κοινωνικού παιχνιδιού μέσω AR και στρατηγικών βασισμένων στο θεατρικό παιχνίδι

Σημειώθηκαν βελτιώσεις στην κοινωνική νόηση, στις συμπεριφορές αμοιβαιότητας, κατανόηση αφηρημένων συμβόλων και μεταφορικής σκέψης, καθώς και αύξηση του βαθμού συγκέντρωσης.

3.5 Βασικά Αποτελέσματα των Συμπεριλαμβανόμενων Μελετών

Σε όλες τις μελέτες αναφέρονται βελτιώσεις στην πλειοψηφία των αποτελεσμάτων τους. Καμία μελέτη δεν γίνεται αναφορά αρνητικής έκβασης. Σε τρεις μελέτες (Corbett κ.ά., 2017, 2019, 2023) αναφέρεται ότι δεν σημειώθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων στο αρχικό στάδιο αξιολόγησης (πριν την παρέμβαση) στις διαγνωστικές και εξαρτημένες μεταβλητές. Σε δέκα μελέτες (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ιοαννου κ.ά., 2020; Mehling κ.ά., 2017; So κ.ά., 2019) δεν σημειώθηκαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις ομάδες ή μεταξύ της αξιολόγησης πριν και μετά την παρέμβαση. Συγκεκριμένα δεν υπήρξαν αλλαγές ανάμεσα στην αξιολόγηση πριν και μετά την παρέμβαση στην ικανότητα αναγνώρισης εκφράσεων και συναισθημάτων του προσώπου (Corbett κ.ά., 2011; Mehling κ.ά., 2017), στις γονεϊκές αναφορές και στα επίπεδα οξυτωκίνης

(Corbett κ.ά., 2011), στη βλεμματική επαφή (Corbett, Swain, κ.ά., 2014), στο άγχος ως κατάσταση (Corbett κ.ά., 2017; Ιοαννου κ.ά., 2020), στις μη δεικτικές χειρονομίες (So κ.ά., 2019), στην αξιολόγηση της θεωρίας του νου με εξαρτημένο περιεχόμενο (Corbett κ.ά., 2019), στις μεταβλητές κοινωνικής λειτουργίας και συμπεριφοράς, όπως Φωνητική Εκφραστικότητα, Ποιότητα Αλληλεπιδραστικής Σχέσης και Κοινωνικό Άγχος (Corbett κ.ά., 2023, 2025). Επιπλέον σε τρεις μελέτες δεν σημειώθηκαν διαφορές μεταξύ των ομάδων σε αποτελέσματα όπως Παιχνίδι με Χρήση Εξοπλισμού (Corbett κ.ά., 2016), στο ατομικό, μη- ζητηθέν παιχνίδι (Ιοαννου κ.ά., 2020) και στην αξιολόγηση κοινωνικής νόησης (Corbett κ.ά., 2025). Σε μία μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2011) δεν υπήρξαν διαφορές των επιπέδων κορτιζόλης μεταξύ της μεσαίας και της τελευταίας συνεδρίας. Επίσης σε επόμενη μελέτη της (Corbett κ.ά., 2017) όταν εφαρμόστηκαν διαφοροποιήσεις στο παιχνίδι δεν οδήγησε σε αλλαγές στο άγχος ως χαρακτηριστικό, ενώ μετά την παρέμβαση, η μέτρηση επιπέδων κορτιζόλης κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού δεν εμφάνισε αλλαγές. Στις περισσότερες μελέτες που εφάρμοσαν επαναξιολόγηση μετά από δύο μήνες παρατηρήθηκε διατήρηση κάποιων αποτελεσμάτων. Ωστόσο δεν διατηρήθηκαν βελτιώσεις στην κοινωνική λειτουργία (Corbett κ.ά., 2016), σε δεξιότητες επικοινωνίας (Corbett κ.ά., 2023), στην κοινωνική νόηση, καθώς και σε συμπεριφορικά και λειτουργικά αποτελέσματα (Corbett κ.ά., 2025).

3.6 Περιορισμοί των συμπεριλαμβανομένων μελετών

Ο περιορισμός που εμφανίζεται αρκετά συχνά είναι ο μικρός αριθμός των δειγμάτων των μελετών (Corbett κ.ά., 2011, 2017; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Mehling κ.ά., 2017; So κ.ά., 2019). Σε πέντε μελέτες (Corbett κ.ά., 2019, 2023, 2025; Ιοαννου κ.ά., 2020; So κ.ά., 2019) αναφέρεται έλλειψη διαφορετικότητας ή πολιτισμικής ποικιλομορφίας με την πλειοψηφία των συμμετεχόντων να έχει Καυκάσια καταγωγή. Ακόμη τέσσερις μελέτες (Corbett κ.ά., 2011; Mehling κ.ά., 2017; So κ.ά., 2019; Wang & Lee, 2020) δεν χρησιμοποιούν τυχαιοποιημένο πειραματικό σχεδιασμό, ενώ σε τρεις μελέτες απουσιάζει πλήρως η ομάδα ελέγχου (Corbett κ.ά., 2011; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Mehling κ.ά., 2017). Επιπλέον στη μελέτη της Ιοαννου (Ιοαννου κ.ά., 2020) αναφέρεται η απουσία ενεργής ομάδας ελέγχου. Σε δύο μελέτες (Corbett κ.ά., 2016, 2017) αναφέρεται η πιθανή επίδραση της προσδοκίας βελτίωσης που μπορεί να

έχουν γονείς ή προσωπικό, οι οποίοι είχαν επίγνωση του στόχου της παρέμβασης. Στις πρόσφατες μελέτες της Corbett (Corbett κ.ά., 2023, 2025) επισημαίνεται η απουσία συμμετεχόντων με νοητικές δυσκολίες. Όσον αφορά τη σύνθεση των δειγμάτων σε μία περίπτωση (Corbett κ.ά., 2011) αναφέρεται ετερογενές δείγμα, ενώ σε μία άλλη (So κ.ά., 2019) σημειώνεται ετερογένεια στις ικανότητες αφήγησης. Σε μία μελέτη (Corbett κ.ά., 2017) αμφισβητείται η αξιοπιστία δεικτών των αποτελεσμάτων, λόγω χρήσης μέτρων αυτοαναφοράς για το άγχους. Σχετικά με τα δεδομένα επαναξιολογήσεων, μία περίπτωση (Corbett κ.ά., 2019) αναφέρει την απουσία δεδομένων μετά την ολοκλήρωση της παρέμβασης, ενώ μία άλλη (Corbett κ.ά., 2016) αναφέρει την απουσία επαναξιολόγησης σε όλες τις εξαρτημένες μεταβλητές και επαναξιολόγησης πέρα από τους δύο μήνες. Επιπλέον, δύο μελέτες επηρεάστηκαν από την πανδημία COVID-19, όπου σε μία περίπτωση υπήρξε απώλεια δεδομένων (Corbett κ.ά., 2023) και σε μία άλλη αναφέρεται η διστακτικότητα των συμμετεχόντων για τις δια ζώσης συναντήσεις (Corbett κ.ά., 2025). Επιπλέον περιορισμοί που αναφέρθηκαν μεμονωμένα: η απουσία προϋπόθεσης της παρακολούθησης των παρεμβάσεων σε συνέχεια (Corbett κ.ά., 2011), η απουσία εξωτερικών πληροφοριοδοτών, όπως εκπαιδευτικών, για την αξιολόγηση της γενίκευσης των δεξιοτήτων σε άλλα πλαίσια (Corbett κ.ά., 2016), η απουσία στοιχείων σχετικά με το ιστορικό των συμμετεχόντων ή της εμπειρίας τους με παρεμβάσεις κοινωνικών δεξιοτήτων (Mehling κ.ά., 2017), χαμηλή συμμετοχή στην ομάδα ενεργού ελέγχου λόγω την μορφής της παρέμβασης (Corbett κ.ά., 2023) και η απουσία οικογενειακής ενθάρρυνσης για τη συνέχιση της θεραπείας (Corbett κ.ά., 2025). Η μελέτη του Wang (Wang & Lee, 2020) δεν αναφέρει κανέναν περιορισμό.

4. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα ανασκόπηση είχε ως στόχο τη μελέτη και ανάλυση των επιδράσεων των παρεμβάσεων μέσω θεατρικών τεχνικών και δραματοθεραπείας αποκλειστικά σε άτομα με ΔΑΦ. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε η καταγραφή των χαρακτηριστικών των παραπάνω παρεμβάσεων, των αλλαγών σε δεξιότητες (κοινωνικές, συναισθηματικές και γνωστικές), καθώς και αναδείχθηκε ο αντίκτυπος των ποικίλων μορφών παρέμβασης. Παράλληλα, είχε ως επιμέρους στόχο να ενισχύσει και

συμβάλλει στο να εμπλουτίσει τη βιβλιογραφία και να υποστηρίξει τον μελλοντικό σχεδιασμό μελετών.

Οι θεατρικές παρεμβάσεις για άτομα με ΔΑΦ χαρακτηρίζονται κυρίως από εβδομαδιαίες συναντήσεις διάρκειας 1 – 4 ωρών, με συνολική διάρκεια περίπου 10 -12 εβδομάδες. Πραγματοποιήθηκαν σε διαμορφωμένους χώρους σε ειδικά κέντρα, τοπικά σχολεία, πανεπιστήμια και μία θερινή κατασκήνωση, υπό την καθοδήγηση επιστημονικών ερευνητών και θεραπειών, και από ειδικά εκπαιδευμένους ηθοποιούς και σκηνοθέτες. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση νέων τεχνολογιών όπως μοντελοποίηση μέσω βίντεο, η οποία στηρίζεται από έρευνες ως ένα αποτελεσματικό μέσο για την εκπαίδευση δεξιοτήτων σε άτομα με ΔΑΦ (Delano, 2007; Fragale, 2014), η βιντεοσκόπηση, τα ειδικά εκπαιδευμένα ρομπότ και επαυξημένη πραγματικότητα (AR). Έρευνες έχουν αναδείξει τα τελευταία χρόνια την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων με χρήση AR σε παιδιά με ΔΑΦ (Doulah κ.ά., 2023; Koumprouros, 2025; Osadchy, 2020), ενώ επισημαίνεται η σημαντικότητα της χρήσης ρομπότ σε θεραπευτικές παρεμβάσεις για τον πληθυσμό αυτό, ως μέσο διατήρησης της προσοχής (Kumazaki κ.ά., 2020; Ntaountaki κ.ά., 2019).

Οι μελέτες που αναλύθηκαν στην παρούσα ανασκόπηση, δημοσιεύτηκαν τα τελευταία 14 χρόνια, με την πλειοψηφία αυτών να πραγματοποιείται στις ΗΠΑ (Corbett 2011, 2014, 2016, 2017, 2019, 2023, 2025, Mehling 2017, Ioannou 2020), ενώ μια διεξάχθηκε στην Κίνα (So κ.ά., 2019) και μία στο Ταϊβάν (Wang & Lee, 2020). Η κυριαρχία των ΗΠΑ είναι εμφανής ενώ παράλληλα η χρήση καινοτομιών σε μελέτη από την Κίνα και το Ταϊβάν, φανερώνει το ενδιαφέρον για τις νέες τεχνολογίες.

Το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων των συμπεριλαμβανομένων μελετών είχαν αρσενικό φύλο, γεγονός που συμφωνεί με το Δίκτυο Παρακολούθησης Αυτισμού και Αναπτυξιακών Διαταραχών των ΗΠΑ (ADDM) και το DSM V (American Psychiatric Association, 2013), όπου αναφέρεται περίπου 4 προς 1 μεταξύ αγοριών με ΔΑΦ, συγκριτικά με τα κορίτσια (Monarez κ.ά., 2022). Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι οι ΔΑΦ στα κορίτσια εκδηλώνονται με διαφορετικό τρόπο απ' ό τι στα αγόρια (Dunekot κ.ά., 2017), καθώς και ότι υιοθετούν συμπεριφορές «masking», δηλαδή προσπαθούν να αποκρύψουν τα συμπτώματά τους ώστε να φαίνονται «φυσιολογικά», με αποτέλεσμα να μη γίνεται έγκαιρη διάγνωση (Bargiela κ.ά., 2016; Loomes κ.ά., 2017).

Επομένως, η μεροληψία αυτή ως προς το φύλο ενδέχεται να έχει επηρεάσει τη σύνθεση των δειγμάτων της παρούσας ανασκόπησης.

Όσον αφορά την ηλικία, οι περισσότεροι συμμετέχοντες βρίσκονται στο ηλικιακό εύρος 6-18 ετών, με εξαίρεση μία πρόσφατη μελέτη της Corbett (Corbett κ.ά., 2025) η οποία εφαρμόστηκε σε ενήλικες. Σύμφωνα με μια συστηματική ανασκόπηση του 2021 που συγκέντρωσε 35 μελέτες από 35 χώρες, η μέση ηλικία διάγνωσης ΔΑΦ υπολογίζεται περίπου στα 5 έτη (van 't Hof κ.ά., 2021). Παρόλο που τα πρώτα σημάδια μπορεί να αρχίσουν να φαίνονται ακόμα από τη βρεφική ηλικία (American Psychiatric Association, 2013), πολλοί γονείς ενδέχεται να δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν τις ενδείξεις (Goin-Kochel & Myers, 2004), με αποτέλεσμα την απουσία ή την καθυστέρηση της διάγνωσης. Ωστόσο η έγκαιρη διάγνωση και παρέμβαση είναι κρίσιμη για τη μελλοντική πορεία των παιδιών (Ben Itzhak & Zachor, 2011; Koegel κ.ά., 2014). Επιπλέον οι θεατρικές παρεμβάσεις σε ηλικίες 6-18 στοχεύουν κυρίως στην ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων στο οποίο εμφανίζουν δυσκολίες τα παιδιά και έφηβοι με ΔΑΦ (Kelly κ.ά., 2018; Knott κ.ά., 2006), ώστε τα παιδιά να μπορούν να ενταχθούν ευκολότερα στο κοινωνικό σύνολο (Mehling κ.ά., 2017).

Οι θεατρικές παρεμβάσεις της παρούσας ανασκόπησης έδειξαν θετικά αποτελέσματα σε διάφορους τομείς που είχαν κατά βάση σχέση με την κοινωνική επάρκεια, η οποία θα τους οδηγήσει στην ομαλή κοινωνική ενσωμάτωση. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν βελτιώσεις στον τομέα της κοινωνικής νόησης, ο οποίος εξετάστηκε μέσω της αξιολόγησης της Θεωρίας του Νου (Martory κ.ά., 2015), αλλά και μέσω των αλλαγών στην κοινωνική αντίληψη, της ικανότητα μνήμης και αναγνώρισης συναισθημάτων και προσώπων (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Wang & Lee, 2020). Η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε με τη χρήση κυρίως του Neuropsychological Assessment (Marit Korkman κ.ά., 2011) και ειδικότερα των επιμέρους δοκιμασιών του όπως η Θεωρία του Νου, η Αναγνώριση Συναισθημάτων και η Μνήμη Προσώπων, όπου παρείχε δεδομένα σχετικά με πιθανές αλλαγές στην κοινωνική αντίληψη, δηλαδή την κοινωνική νόηση. Χρησιμοποιείται σε παιδιά 3-16 ετών και παρουσιάζει δεδομένα σχετικά με έναν μεγάλο αριθμό διαγνώσεων για παθολογίες παιδιών και εφήβων (Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Davis & Matthews, 2010). Η αναγνώριση και η καλή λειτουργία της μνήμης προσώπων, αποτελεί βασική

προϋπόθεση για την αποτελεσματική κοινωνική αλληλεπίδραση καθώς ενεργοποιεί την ανάσυρση κοινωνικά κατάλληλων πληροφοριών, διευκολύνει την εφαρμογή της Θεωρίας του Νου και συμβάλει σε αυξημένη συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες (Avery κ.ά., 2016; Corbett κ.ά., 2023, 2025; Corbett, Newsom, κ.ά., 2014). Η σχέση μεταξύ υποκριτικής και ενίσχυσης της κοινωνικής νόησης έχει αναδειχθεί τόσο σε άτομα τυπικής ανάπτυξης (Goldstein & Winner, 2012; B. McDonald κ.ά., 2020) όσο και σε άτομα με ΔΑΦ (Guli κ.ά., 2013). Επιπροσθέτως σε μελέτες της Corbett (Corbett κ.ά., 2019, 2023, 2025), για την αξιολόγηση της ικανότητας μνήμης προσώπων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος Incidental Face Memory paradigm σε συνδυασμό με καταγραφή εγκεφαλικής δραστηριότητας, όπου παρατηρήθηκαν αλλαγές στο εύρος των εγκεφαλικών σημάτων και κατ' επέκταση αυξημένη προσοχή σε κοινωνικά ερεθίσματα. Οι ικανότητες μνήμης προσώπων έχουν συσχετιστεί με την αλλαγή νευρωνικών αποκρίσεων (Sommer κ.ά., 2023), οι οποίες συνδέονται με αυξημένη προσοχή σε κοινωνικά ερεθίσματα. (Key & Corbett, 2014; Webb κ.ά., 2011).

Βελτιώσεις παρατηρήθηκαν στην κοινωνική συμπεριφορά και την αλληλεπίδραση, καθώς οι συμμετέχοντες με τη βοήθεια συνομήλικων, παρουσίασαν αυξημένη συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες (Corbett κ.ά., 2016, 2019; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ioannou κ.ά., 2020; Wang & Lee, 2020). Επιπρόσθετα, άλλες μελέτες επιβεβαιώνουν τις θετικές επιδράσεις θεατρικών παρεμβάσεων, παρουσιάζοντας βελτιώσεις στην αλληλεπίδραση, στη συνεργασία, καθώς και βελτιώσεις σχετικά με την κοινωνική συμπεριφορά, όπως αυξημένη βλεμματική επαφή και συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες (D'Amico κ.ά., 2015; Guli κ.ά., 2013; Reading & Reading, 2016) .

Παράλληλα, μελέτες (Corbett κ.ά., 2016, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014) κατέγραψαν βελτίωση στην κοινωνική λειτουργικότητα, η οποία περιλαμβάνει τη συμπεριφορική απόκριση εντός κοινωνικού πλαισίου, ως έκφραση της κοινωνικής νόησης (Corbett κ.ά., 2016). Ο τομέας αυτός αξιολογήθηκε εκτενώς μέσω του εργαλείου Social Responsiveness Scale (SRS) (Corbett κ.ά., 2011, 2016, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014), το οποίο εστιάζει στη δυσκολία κοινωνικής αλληλεπίδρασης, χωρίς να οδηγεί σε διάγνωση (Constantino κ.ά., 2006). Ο σύντομος χρόνος συμπλήρωσής του (15-20 λεπτά) το καθιστά κατάλληλο για επιδημιολογικές μελέτες μεγάλης κλίμακας (Bölte, Poustka, κ.ά., 2008; Constantino & Todd, 2003). Τα ευρήματα σχετικά με τις βελτιώσεις

στην κοινωνική λειτουργικότητα επιβεβαιώνονται και από την μελέτη των Guli και συνεργατών, η οποία κατέγραψε θετικά αποτελέσματα στον συγκεκριμένο τομέα (Guli κ.ά., 2013). Επιπλέον ορισμένες μελέτες ανέφεραν βελτιώσεις στην προσαρμοστική λειτουργικότητα (Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Mehling κ.ά., 2017), η οποία, σύμφωνα με το DSM-V, αποτελεί μια ευρύτερη έννοια-ομπρέλα εντός της οποίας εντάσσεται η κοινωνική λειτουργικότητα (American Psychiatric Association, 2013). Η αξιολόγηση των δύο αυτών εννοιών, που συχνά αλληλοεπικαλύπτονται, πραγματοποιήθηκε επίσης μέσω του Adaptive Behavior Assessment System (Harrison & Pearson Clinical Assessment, 2015), το οποίο μέσω γονεϊκών αναφορών, εστιάζει στην αξιολόγηση της προσαρμοστικής λειτουργίας των παιδιών. Αποτελείται από δέκα τομείς αξιολόγησης προσαρμοστικής λειτουργίας και απευθύνεται σε άτομα ηλικίας 5-21 ετών (Corbett κ.ά., 2016; von Buttlar κ.ά., 2021).

Σημαντική ήταν η επίδραση των παρεμβάσεων με θεατρικές τεχνικές στα επίπεδα άγχους και το στρες. Τα άτομα με ΔΑΦ συχνά βιώνουν υψηλά επίπεδα άγχους. Επίσης όσο τα άτομα αυτά μεγαλώνουν τόσο περισσότερο εντείνεται το άγχος τους, καθώς αντιλαμβάνονται σταδιακά τις δυσκολίες τους και βιώνουν έντονα την αδυναμία του να κοινωνικοποιηθούν (Gotham κ.ά., 2013; MacNeil κ.ά., 2009; van Steensel & Heeman, 2017; White κ.ά., 2009). Σε ορισμένες μελέτες της ανασκόπησης καταγράφεται μείωση του άγχους ως χαρακτηριστικό μετά την παρέμβαση (Corbett κ.ά., 2017; Ιοαννου κ.ά., 2020). Αυτό συμβαίνει επειδή η αξιολόγηση γίνεται μέσω αυτοαναφορών στις οποίες φαίνεται ότι τα παιδιά με ΔΑΦ δυσκολεύονται να περιγράψουν πως νιώθουν σε μια συγκεκριμένη στιγμή, αλλά όχι στο να παρατηρήσουν μια γενικότερη μείωση του άγχους (άγχος ως χαρακτηριστικό) (Bölte, Feineis-Matthews, κ.ά., 2008; Simon & Corbett, 2013). Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνονται από μελέτες όπου παρεμβάσεις μέσω θεατρικών τεχνικών έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση του άγχους είτε σε παιδιά τυπικής ανάπτυξης (Kaplan, 2023) είτε σε άτομα με ΔΑΦ (Geiger κ.ά., 2020; Godfrey & Haythorne, 2013; Mpella κ.ά., 2019). Παράλληλα, σε μία μελέτη βρέθηκε πως η μείωση του άγχους είχε ως αποτέλεσμα την αυξημένη αλληλεπίδραση με συνομήλικους (Corbett κ.ά., 2017).

Στην πλειοψηφία των παρεμβάσεων επισημαίνεται η συμμετοχή συνομήλικων τυπικής ανάπτυξης ως μέσο μοντελοποίησης και υποστήριξης (Corbett κ.ά., 2011,

2016, 2017, 2019, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014; Ioannou κ.ά., 2020; Wang & Lee, 2020). Οι παρεμβάσεις της Corbett μέσω του προγράμματος SENSE Theatre βασίστηκαν στη χρήση εκπαιδευμένων συνομηλίκων, καθώς με αυτόν τον τρόπο αυξάνονται οι ευκαιρίες και οι πιθανότητες για κοινωνικοποίηση, καθώς και πραγματοποιείται γενίκευση των δεξιοτήτων (Corbett κ.ά., 2011; Sperry κ.ά., 2010). Πολλές έρευνες έχουν αναφέρει τα οφέλη της συναναστροφής των παιδιών με ΔΑΦ με συνομηλικούς τυπικής ανάπτυξης, τονίζοντας παράλληλα τη δυσκολία των πρώτων να παρατηρήσουν τις συμπεριφορές των παιδιών τυπικής ανάπτυξης (Myles κ.ά., 1993; Sperry κ.ά., 2010). Για τον λόγο αυτό, η ομάδα της Corbett ενσωμάτωσε το Peer Interaction Paradigm, στο οποίο οι συνομήλικοι εκπαιδεύονται κατάλληλα με στόχο τη βελτίωση των συμπτωμάτων των ΔΑΦ (Corbett, Swain, κ.ά., 2014), σε συνδυασμό με βίντεο μοντελοποίησης, όπου οι συνομήλικοι υποδύονται το ρόλο του κάθε συμμετέχοντα, ώστε να επιτευχθεί η μίμηση χειρονομιών και εκφράσεων και κατ' επέκταση η απόδοση του ρόλου (Corbett κ.ά., 2011).

Στο πλαίσιο του SENSE Theatre, η συμμετοχή των εκπαιδευμένων συνομηλίκων συνδυάστηκε με μέτρηση των επιπέδων κορτιζόλης των ατόμων με ΔΑΦ, με σκοπό την αξιολόγηση του άξονα υποθάλαμου-υπόφυσης-επινεφριδίων (HPA), του οποίου η κορτιζόλη αποτελεί παράγωγο και βασική ένδειξη απόκρισης στο στρες (Saxbe, 2008; Young κ.ά., 2021). Στις παρεμβάσεις αυτές χρησιμοποιήθηκε πρωτόκολλο λήψης δείγματος σιέλου, ώστε να υπολογιστούν τα επίπεδα κορτιζόλης ως βιολογικός δείκτης στρες (Hellhammer κ.ά., 2009), ο οποίος σχετίζεται με το βίωμα στρεσογόνων καταστάσεων (Nicolson, 2007). Η συλλογή πραγματοποιήθηκε πριν και μετά την παρέμβαση, ενώ τα επίπεδα συγκρίθηκαν κατά την έναρξη και την λήξη της πρώτης, της μεσαίας και της τελευταίας συνάντησης. Αλλαγές στα επίπεδα κορτιζόλης εντοπίστηκαν μεταξύ των ενάρξεων και των λήξεων των συναντήσεων καθώς και μεταξύ της πρώτης και της μεσαίας πρόβας (Corbett κ.ά., 2011, 2017). Επιπλέον, μείωση της κορτιζόλης καταγράφηκε μεταξύ της τελευταίας μέρας και της δεύτερης συνάντησης με συνομηλικούς στον χώρο παιχνιδιού, στο πλαίσιο εφαρμογής του Peer Interaction Paradigm (Corbett, Swain, κ.ά., 2014). Στη μελέτη της Corbett (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) σημειώθηκε αύξηση της κορτιζόλης κατά την πρώτη μέρα, κάτι που θεωρείται αναμενόμενο, καθώς έρευνες αναφέρουν ότι τα παιδιά με ΔΑΦ

παρουσιάζουν αυξημένα επίπεδα κορτιζόλης όταν βρίσκονται σε περιβάλλον παιχνιδιού με άγνωστους συνομηλικούς (Corbett κ.ά., 2010; Schurr κ.ά., 2013). Σε γενικές γραμμές τα επίπεδα κορτιζόλης διαφέρουν ανάλογα με παράγοντες όπως η ηλικία και το φύλο, με αποτέλεσμα τα νεότερα άτομα με ΔΑΦ να εμφανίζουν συχνά χαμηλότερα επίπεδα κορτιζόλης σε σχέση με τα μεγαλύτερα (Corbett κ.ά., 2010; Schurr κ.ά., 2013).

Βελτιώσεις διαπιστώθηκαν και στον γλωσσικό τομέα, με έμφαση στην ενίσχυση της πραγματολογικής γλώσσας (Mehling κ.ά., 2017) και της αφηγηματικής ικανότητας (So κ.ά., 2019). Η πραγματολογική γλώσσα σχετίζεται με την ικανότητα για κατάλληλες αντιδράσεις και απαντήσεις σε κοινωνικά πλαίσια (Speech - Pragmatic Language, 2015). Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνονται από επιπλέον έρευνες, στις οποίες μέσω θεατρικών δραστηριοτήτων, σημειώνονται βελτιώσεις τόσο σε άτομα με ΔΑΦ (Reading & Reading, 2016; Stratou κ.ά., 2023) σε άτομα τυπικής ανάπτυξης (Cruz κ.ά., 2022) όπως το να περιμένουν τη σειρά τους για να μιλήσουν, να ξεκινούν ή να συμμετέχουν σε συζητήσεις και να μοιράζονται εμπειρίες.

Σε ορισμένες από τις παρεμβάσεις που παρουσιάζονται στην ανασκόπηση πραγματοποιήθηκε η αξιολόγηση των συμμετεχόντων μετά από κάποιο χρονικό διάστημα (π.χ. δύο μήνες ή δέκα μέρες) με σκοπό να διερευνηθεί η γενίκευση των αποκτηθεισών δεξιοτήτων (Corbett κ.ά., 2016, 2023, 2025; Corbett, Swain, κ.ά., 2014). Συγκεκριμένα, στη μελέτη των Corbett, Swain, κ.ά., (Corbett, Swain, κ.ά., 2014) διαπιστώθηκε μείωση του άγχος των γονιών αναφορικά με την κατάσταση του παιδιού τους, δέκα μέρες μετά την ολοκλήρωση της παρέμβασης. Το γονεϊκό άγχος, όπως αναδεικνύουν και άλλες έρευνες, μπορεί να επηρεάσει τις κοινωνικές λειτουργίες του παιδιού (Hall & Graff, 2011). Σε επόμενη μελέτη (Corbett κ.ά., 2016) παρατηρήθηκε διατήρηση των θετικών επιδράσεων της παρέμβασης στις συμπεριφορές αμοιβαιότητας, ενώ σε επόμενη (Corbett κ.ά., 2025) καταγράφηκε διατήρηση του κοινωνικού κινήτρου. Η διατήρηση αυτών των δεξιοτήτων μετά από θεατρικές παρεμβάσεις επιβεβαιώνεται και από άλλες μελέτες (Beadle-Brown κ.ά., 2018; Pordanjani, 2021), στις οποίες η αξιολόγηση πραγματοποιήθηκε μερικούς μήνες μετά την παρέμβαση και κατέγραψε είτε απόλυτη διατήρηση των βελτιώσεων είτε ελάχιστες αποκλείσεις.

4.1 Περιορισμοί

Η παρούσα ανασκόπηση παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς. Αρχικά, ένας βασικός περιορισμός αφορά τη γλώσσα, καθώς συμπεριλήφθηκαν μόνο άρθρα στην αγγλική, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό δημοσιεύσεων σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα. Δεύτερον, τα κείμενα των επιλεγμένων άρθρων έπρεπε να είναι πλήρως διαθέσιμα. Τρίτον, επιλέχθηκαν μόνο μελέτες που εστίαζαν σε παρεμβάσεις για ΔΑΦ, ακολουθώντας τη διαγνωστική ταξινόμηση του DSM-V, και περιλαμβάνοντας την κλασική διαταραχή του αυτισμού, το σύνδρομο Rett, το σύνδρομο Asperger και διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές στην στρατηγική αναζήτησης (American Psychiatric Association, 2013). Τέταρτον, επιλέχθηκαν μόνο πειραματικές και πιλοτικές μελέτες, γεγονός που ενδεχομένως να επηρέασε την μεροληψία των αποτελεσμάτων, καθώς μπορεί τα δείγματα να ήταν μικρά σε μέγεθος και να μην ήταν αντιπροσωπευτικά σε κάποιες περιπτώσεις. Παρ' όλα αυτά, η συγκεκριμένη ανασκόπηση καλύπτει ένα πεδίο στο οποίο δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής αντίστοιχες μελέτες που να εστιάζουν στις επιδράσεις των δραματοθεραπευτικών ή θεατρικών παρεμβάσεων σε άτομα με ΔΑΦ.

Για μελλοντική έρευνα, προτείνεται η μελέτη των θεατρικές παρεμβάσεων σε μεγαλύτερο αριθμό θηλυκού γένους συμμετεχόντων, καθώς η μεγαλύτερη αναφερόμενη αναλογία των κοριτσιών σε μελέτη ήταν 60 σε σύνολο 207 συμμετεχόντων. Επίσης, συστήνεται η διερεύνηση των επιδράσεων των θεατρικών παρεμβάσεων σε τομείς πέραν της κοινωνικής επάρκειας, όπως οι κινητικές δεξιότητες, που έως τώρα δεν έχουν εξεταστεί επαρκώς. Αξιοσημείωτο είναι ότι όλες οι μελέτες απέκλειαν άτομα με χαμηλή λειτουργικότητα, γεγονός που αφήνει αδιερεύνητο το κατά πόσο τέτοιες παρεμβάσεις θα μπορούσαν να ωφελήσουν και αυτόν τον πληθυσμό. Προτείνεται, ακόμη, εκτενέστερη έρευνα των επιδράσεων των τεχνικών αυτών σε ενήλικες καθώς στην παρούσα ανασκόπηση βρέθηκαν μόνο δύο μελέτες που να εφαρμόζεται σε ενήλικες, η μία εκ των οποίων συμπεριλάμβανε και ανήλικους στο δείγμα της. Τέλος συστήνεται η αξιολόγηση της διατήρησης των δεξιοτήτων σε βάθος χρόνου, πέραν του δίμηνου διαστήματος, ώστε να εξακριβωθεί η μονιμότητα των επιδράσεων.

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Τα αποτελέσματα της παρούσας ανασκόπησης επισημαίνουν ότι η δραματοθεραπεία και οι παρεμβάσεις μέσω θεατρικών τεχνικών, μέσα από ένα ασφαλές και υποστηρικτικό πλαίσιο, μπορούν να ενισχύσουν δεξιότητες απαραίτητες για την κοινωνική επάρκεια, να συμβάλλουν στην γενίκευσή τους στην καθημερινότητα, να μειώσουν το άγχος, καθώς και να βελτιώσουν την πραγματολογική γλώσσα και αφηγηματική ικανότητα των ατόμων με ΔΑΦ. Οι παρεμβάσεις αξιοποιούν τεχνικές όπως το παιχνίδι ρόλων, ο αυτοσχεδιασμός, η μίμηση, η αφήγηση, κούκλες και μάσκες, για την προσέγγιση δυσκολιών που συχνά αντιμετωπίζουν τα άτομα με ΔΑΦ. Εφόσον δεν εντοπίστηκαν άλλες ανασκοπήσεις πεδίου της δραματοθεραπείας για άτομα με ΔΑΦ, η παρούσα συμβάλλει προσθετικά στη σχετική βιβλιογραφία, η οποία σταδιακά εμπλουτίζεται. Ωστόσο, περιορισμοί όπως ο μικρός αριθμός δειγμάτων, η απουσία ομάδων ελέγχου και η συμμετοχή ατόμων μόνο με υψηλής λειτουργικότητας ΔΑΦ, καθιστούν απαραίτητη την ανάγκη για περαιτέρω έρευνα. Μέσα από την έρευνα θα γίνει εφικτή και η δημιουργία ενός πρωτοκόλλου που θα ενσωματώνει τις παρεμβάσεις αυτές σε κλινικές πρακτικές για άτομα με ΔΑΦ. Η δραματοθεραπεία, επομένως, φαίνεται να αποτελεί μία πολλά υποσχόμενη εναλλακτική θεραπευτική προσέγγιση, η οποία όμως παραμένει σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κατερίνα Κουρούκλη- Ρομπέρτσον, & Τατιάνα Ρόμπέρτσον. (2018). *Δραματοθεραπεία - Ψυχοθεραπευτική παρέμβαση για παιδιά, εφήβους και ενήλικες* (Σταύρος Παπακυρίτσης, Επιμ.; Α' Έκδοση). 'Το Έρμα'.
- Abidin, R., Flens, J. R., & Austin, W. G. (2006). *Forensic uses of clinical assessment instruments* (R. P. Archer, Επιμ.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Albo-Canals, J., Martelo, A. B., Relkin, E., Hannon, D., Heerink, M., Heinemann, M., Leidl, K., & Bers, M. U. (2018). A Pilot Study of the KIBO Robot in Children with Severe ASD. *International Journal of Social Robotics*, 10(3), 371–383.
<https://doi.org/10.1007/s12369-018-0479-2>
- American Psychiatric Association. (2013). *DIAGNOSTIC AND STATISTICAL MANUAL OF DSM-5* ^{TM}.
- Amy Mackay, Debbie Oyewole, Edward Crawley, Francesca McInally, Jack Horgan-Briggs, Marissa Green, Nat Wislon, Sophia Condaris, Taylor Mitchell, Sarah Corcoran, & Natalie Newman. (2024). *British Association of Dramatherapists*. <https://www.badth.org.u>

- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology: Theory and Practice*, 8(1), 19–32. <https://doi.org/10.1080/1364557032000119616>
- Avery, S. N., VanDerKlok, R. M., Heckers, S., & Blackford, J. U. (2016). Impaired face recognition is associated with social inhibition. *Psychiatry Research*, 236, 53–57. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.12.035>
- Bakhtiari, Z., Asadi, J., & Bayani, A. A. (2020). *Comparison the Effectiveness of 'Drama Therapy' and Resilience Training on Anxiety and Aggression of Children with Depression*.
- Bargiela, S., Steward, R., & Mandy, W. (2016). The Experiences of Late-diagnosed Women with Autism Spectrum Conditions: An Investigation of the Female Autism Phenotype. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(10), 3281–3294. <https://doi.org/10.1007/s10803-016-2872-8>
- Bauminger, N. (2007). Brief report: Group social-multimodal intervention for HFASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37(8), 1605–1615. <https://doi.org/10.1007/s10803-006-0246-3>
- Beadle-Brown, J., Wilkinson, D., Richardson, L., Shaughnessy, N., Trimmingham, M., Leigh, J., Whelton, B., & Himmerich, J. (2018). Imagining Autism: Feasibility of a drama-based intervention on the social, communicative and imaginative behaviour of children with autism. *Autism*, 22(8), 915–927. <https://doi.org/10.1177/1362361317710797>
- Ben Itzhak, E., & Zachor, D. A. (2011). Who benefits from early intervention in autism spectrum disorders? *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(1), 345–350. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.04.018>
- Bhat, S., Acharya, U. R., Adeli, H., Bairy, G. M., & Adeli, A. (2014). Autism: Cause factors, early diagnosis and therapies. *Reviews in the Neurosciences*, 25(6), 841–850. <https://doi.org/10.1515/revneuro-2014-0056>
- Bololia, L., Williams, J., Macmahon, K., & Goodall, K. (2022). Dramatherapy for children and adolescents with autism spectrum disorder: A systematic integrative review. *Arts in Psychotherapy*, 80. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2022.101918>
- Bölte, S., Feineis-Matthews, S., & Poustka, F. (2008). Brief report: Emotional processing in high-functioning autism - Physiological reactivity and affective report. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(4), 776–781. <https://doi.org/10.1007/s10803-007-0443-8>
- Bölte, S., Poustka, F., & Constantino, J. N. (2008). Assessing autistic traits: Cross-cultural validation of the social responsiveness scale (SRS). Στο *Autism Research* (τ. 1, Τεύχος 6, σσ. 354–363). <https://doi.org/10.1002/aur.49>
- Cathy A. Malchiodi. (2005). *EXPRESSIVE THERAPIES*.
- Constantino, J. N. (2021). Social Responsiveness Scale. Στο *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* (σσ. 4457–4467). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91280-6_296
- Constantino, J. N., Lajonchere, C., Lutz, M., Teddi Gray Anna Abbacchi, B., Kathleen McKenna Deepti Singh, M., & Richard Todd, B. D. (2006). Article Autistic Social Impairment in the

- Siblings of Children With Pervasive Developmental Disorders. Στο *Am J Psychiatry* (τ. 163, Τεύχος 2).
- Constantino, J. N., & Todd, R. D. (2003). *Autistic Traits in the General Population A Twin Study*.
- Corbett, B. A., Blain, S. D., Ioannou, S., & Balsler, M. (2017). Changes in anxiety following a randomized control trial of a theatre-based intervention for youth with autism spectrum disorder. *Autism : The International Journal of Research and Practice*, 21(3), 333–343. <https://doi.org/10.1177/1362361316643623>
- Corbett, B. A., Gunther, J. R., Comins, D., Price, J., Ryan, N., Simon, D., Schupp, C. W., & Rios, T. (2011). Brief report: theatre as therapy for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41(4), 505–511. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1064-1>
- Corbett, B. A., Ioannou, S., Key, A. P., Coke, C., Muscatello, R., Vandekar, S., & Muse, I. (2019). Treatment Effects in Social Cognition and Behavior following a Theater-based Intervention for Youth with Autism. *Developmental Neuropsychology*, 44(7), 481–494. <https://doi.org/10.1080/87565641.2019.1676244>
- Corbett, B. A., Key, A. P., Klemencic, M. E., Muscatello, R. A., Jones, D., Pilkington, J., Burroughs, C., & Vandekar, S. (2025). Investigating Social Competence in a Pilot Randomized Clinical Trial of a Theatre-Based Intervention Enhanced for Adults with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 55(1), 130–146. <https://doi.org/10.1007/s10803-023-06214-0>
- Corbett, B. A., Key, A. P., Qualls, L., Fecteau, S., Newsom, C., Coke, C., & Yoder, P. (2016). Improvement in Social Competence Using a Randomized Trial of a Theatre Intervention for Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(2), 658–672. <https://doi.org/10.1007/s10803-015-2600-9>
- Corbett, B. A., Newsom, C., Key, A. P., Qualls, L. R., & Edmiston, E. K. (2014). Examining the relationship between face processing and social interaction behavior in children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Neurodevelopmental Disorders*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/1866-1955-6-35>
- Corbett, B. A., Qualls, L. R., Valencia, B., Fecteau, S. M., & Swain, D. M. (2014). Peer-mediated theatrical engagement for improving reciprocal social interaction in autism spectrum disorder. Στο *Frontiers in Pediatrics* (τ. 2, Τεύχος OCT). Frontiers Media S.A. <https://doi.org/10.3389/fped.2014.00110>
- Corbett, B. A., Schupp, C. W., Simon, D., Ryan, N., & Mendoza, S. (2010). *Elevated cortisol during play is associated with age and social engagement in children with autism*. <http://www.molecularautism.com/content/1/1/13>
- Corbett, B. A., Swain, D. M., Coke, C., Simon, D., Newsom, C., Houchins-Juarez, N., Jenson, A., Wang, L., & Song, Y. (2014). Improvement in social deficits in autism spectrum disorders using a theatre-based, peer-mediated intervention. *Autism Research : Official Journal of the International Society for Autism Research*, 7(1), 4–16. <https://doi.org/10.1002/aur.1341>

- Corbett, B. A., White, S., Lerner, M., Preacher, K. J., Klemencic, M. E., Simmons, G. L., Pilkington, J., Gable, P., Gioia, A., & Key, A. P. (2023). Peers, play, and performance to build social salience in autistic youth: A multisite randomized clinical trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 91*(7), 411–425. <https://doi.org/10.1037/ccp0000821>
- Cruz, G. S. da, Deschamps, L. M., Blasi, H. F., & Oliveira, A. M. M. de. (2022). Atividades Teatrais. *Distúrbios da Comunicação, 34*(3), e51726. <https://doi.org/10.23925/2176-2724.2022v34i3e51726>
- Curtis, A. M. (1999). Principles & Practice Communicating with Bereaved Children: A Drama Therapy Approach. Στο *CRISIS & LOSS*.
- D'Amico, M., Lalonde, C., & Snow, S. (2015). Evaluating the efficacy of drama therapy in teaching social skills to children with Autism Spectrum Disorders. *Drama Therapy Review, 1*(1), 21–39. https://doi.org/10.1386/dtr.1.1.21_1
- David Cochrane, R. (2022). *The Parkinson's Prison and the Hero's Journey to Escape: The Parkinson's Prison and the Hero's Journey to Escape: Improvisation and Storytelling in Parkinson's Disease. UNLV Theses, Dissertations, Professional Papers, and Capstones*. <https://doi.org/10.34917/35777462>
- Davis, J. L., & Matthews, R. N. (2010). Nepsy-II review. Στο *Journal of Psychoeducational Assessment* (τ. 28, Τεύχος 2, σσ. 175–182). SAGE Publications Inc. <https://doi.org/10.1177/0734282909346716>
- de Castro, E. S. (2023). *Drama therapy as an intervention for autism spectrum disorder: The potential benefits for youth and adulthood*. https://scholarship.claremont.edu/scripps_theses
- de Gruijter, E., Wouters, H., & Haeyen, S. (2024). Perceived effects of drama therapy in people diagnosed with personality disorders: A qualitative study. *Arts in Psychotherapy, 87*. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2024.102117>
- Delano, M. E. (2007). Video modeling Interventions for individuals with autism. Στο *Remedial and Special Education* (τ. 28, Τεύχος 1, σσ. 33–42). SAGE Publications Inc. <https://doi.org/10.1177/07419325070280010401>
- Derosier, M. E., Swick, D. C., Davis, N. O., McMillen, J. S., & Matthews, R. (2011). The efficacy of a social skills group intervention for improving social behaviors in children with high functioning autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 41*(8), 1033–1043. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1128-2>
- Doomen, L. (2018). The effectiveness of schema focused drama therapy for cluster C personality disorders: An exploratory study. *Arts in Psychotherapy, 61*, 66–76. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2017.12.002>
- Doulah, A. B. M. S. U., Rasheduzzaman, M., Arnob, F. A., Sarker, F., Roy, N., Ullah, M. A., & Mamun, K. A. (2023). Application of Augmented Reality Interventions for Children with Autism Spectrum Disorder (ASD): A Systematic Review. Στο *Computers* (τ. 12, Τεύχος 10). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/computers12100215>

- Dunn, W. (1994). *Performance of Typical Children on the Sensory Profile: An Item Analysis*. <http://AOTA.org/terms>
- Dunphy, K., Mullane, S., & Jacobsson, M. (2014). *The effectiveness of expressive arts therapies: A review of the literature* pacja.org.au/2014/07/the-effectiveness-of-expressive-arts-therapies-a-review-of-the-literature *Return to Journal Articles*. www.cochrane.org
- Duvekot, J., van der Ende, J., Verhulst, F. C., Slappendel, G., van Daalen, E., Maras, A., & Greaves-Lord, K. (2017). Factors influencing the probability of a diagnosis of autism spectrum disorder in girls versus boys. *Autism, 21*(6), 646–658. <https://doi.org/10.1177/1362361316672178>
- Epp, K. M. (2008). Outcome-based evaluation of a social skills program using art therapy and group therapy for children on the autism spectrum. *Children and Schools, 30*(1), 27–36. <https://doi.org/10.1093/cs/30.1.27>
- Figge, P. A. W. (1982). Dramatherapy and Social Anxiety. *Dramatherapy, 6*(1), 3–17. <https://doi.org/10.1080/02630672.1982.9689263>
- Foloștină, R., Tudorache, L., Michel, T., Erzsébet, B., & Duță, N. (2015). Using Drama Therapy and Storytelling in Developing Social Competences in Adults with Intellectual Disabilities of Residential Centers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 186*, 1268–1274. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.04.141>
- Fragale, C. L. (2014). Video Modeling Interventions to Improve Play Skills of Children with Autism Spectrum Disorders: A Systematic Literature Review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 1*(3), 165–178. <https://doi.org/10.1007/s40489-014-0019-4>
- Frankel, F., Myatt, R., Sugar, C., Whitham, C., Gorospe, C. M., & Laugeson, E. (2010). A randomized controlled study of parent-assisted children's friendship training with children having autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 40*(7), 827–842. <https://doi.org/10.1007/s10803-009-0932-z>
- Galligan, J. M. (2009). *DE-MASKING THE SILENCE-Drama Therapy: For Children with DE-MASKING THE SILENCE-Drama Therapy: For Children with ASD* *ASD Downloaded from Downloaded from*. <https://scholarscompass.vcu.edu/etd/1793>
- Gantman, A., Kapp, S. K., Orenski, K., & Laugeson, E. A. (2012). *Running head: SOCIAL SKILLS TRAINING FOR YOUNG ADULTS WITH ASD 1 Social Skills Training for Young Adults with High-Functioning Autism Spectrum Disorders: A Randomized Controlled Intervention Study* *Division of Psychological Studies in Education*.
- Geiger, A., Shpigelman, C. N., & Feniger-Schaal, R. (2020). The socio-emotional world of adolescents with intellectual disability: A drama therapy-based participatory action research. *Arts in Psychotherapy, 70*. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2020.101679>
- Godfrey, E., & Haythorne, D. (2013). Benefits of Dramatherapy for Autism Spectrum Disorder: A Qualitative Analysis of Feedback from Parents and Teachers of Clients Attending Roundabout Dramatherapy Sessions in Schools. *Dramatherapy, 35*(1), 20–28. <https://doi.org/10.1080/02630672.2013.773131>

- Goin-Kochel, R. P., & Myers, B. J. (2004). *Parental Report of Early Autistic Symptoms: Differences in Ages of Detection and Frequencies of Characteristics Among Three Autism-Spectrum Disorders*.
- Goldstein, T. R., & Winner, E. (2012). Enhancing Empathy and Theory of Mind. *Journal of Cognition and Development, 13*(1), 19–37.
<https://doi.org/10.1080/15248372.2011.573514>
- Gonzalez-Lopez, A., & Kamps, D. M. (1997). *Social Skills Training to Increase Social Interactions Between Children with Autism and Their Typical Peers*.
- Gotham, K., Bishop, S. L., Hus, V., Huerta, M., Lund, S., Buja, A., Krieger, A., & Lord, C. (2013). Exploring the relationship between anxiety and insistence on sameness in autism spectrum disorders. *Autism Research, 6*(1), 33–41. <https://doi.org/10.1002/aur.1263>
- Grabrucker, A. M. . (2021). *Autism spectrum disorders*. Exon Publications.
- Groden, J., Diller, A., Bausman, M., Velicer, W., Norman, G., & Cautela, J. (2001). The Development of a Stress Survey Schedule for Persons with Autism and Other Developmental Disabilities. Στο *Journal of Autism and Developmental Disorders* (τ. 31, Τεύχος 2, σσ. 207–217). <https://doi.org/10.1023/A:1010755300436>
- Guli, L. A., Semrud-Clikeman, M., Lerner, M. D., & Britton, N. (2013). Social Competence Intervention Program (SCIP): A pilot study of a creative drama program for youth with social difficulties. *Arts in Psychotherapy, 40*(1), 37–44.
<https://doi.org/10.1016/j.aip.2012.09.002>
- Gur, R. C., Sara, R., Hagendoorn, M., Marom, O., Hughett, P., Macy, L., Turner, T., Bajcsy, R., Posner, A., & Gur, R. E. (2002). *A method for obtaining 3-dimensional facial expressions and its standardization for use in neurocognitive studies*.
www.elsevier.com/locate/jneumeth
- Harrison, P. L. , & O. T., & Pearson Clinical Assessment. (2015). *Adaptive behavior assessment system (ABAS-3): Manual*.
- Hellhammer, D. H., Wüst, S., & Kudielka, B. M. (2009). Salivary cortisol as a biomarker in stress research. *Psychoneuroendocrinology, 34*(2), 163–171.
<https://doi.org/10.1016/j.psychoneu.2008.10.026>
- Hutchins, T., Vivanti, G., Mateljevic, N., Jou, R. J., Shic, F., Cornew, L., Roberts, T. P. L., Oakes, L., Gray, S. A. O., Ray-Subramanian, C., Ray-Subramanian, C., Stubbe, D., Mueller, V. T., Singh, A., Zierhut, C., Rogers, S. J., Sulkes, S., Wilczynski, S., Rue, H. C., ... Capece, L. (2013). Mullen Scales of Early Learning. Στο *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* (σσ. 1941–1946). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1698-3_596
- Ilievová, L., Žitný, P., & Karabová, Z. (2015). The effectiveness of drama therapy on preparation for diagnostic and therapeutic procedures in children suffering from cancer. *Journal of Health Sciences, 5*(2), 53–58. <https://doi.org/10.17532/jhsci.2015.252>
- Ioannou, S., Key, A. P., Muscatello, R. A., Klemencic, M., & Corbett, B. A. (2020). Peer Actors and Theater Techniques Play Pivotal Roles in Improving Social Play and Anxiety for Children With Autism. *Frontiers in Psychology, 11*, 908.
<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00908>

- Iordanou, C. (2019). 'The space between': Role-play as a tool in the treatment of child sexual abuse. *Dramatherapy*, 40(3), 134–141. <https://doi.org/10.1177/0263067219899044>
- Jaaniste, J. (2008). A New Beginning – A Dramatherapy Group for Participants with Co-Occurring Mental Illness and Substance Abuse in a Mental Health Setting. *Dramatherapy*, 30(2), 17–22. <https://doi.org/10.1080/02630672.2008.9689747>
- Jaaniste, J. (2018). *Quality of Life improvement through dramatherapy with people with dementia: A developmental approach* (τ. 13, Τεύχος 2).
- Jazini, S., Golparvar, M., & Sajjadian, E. (2024). Comparing the Effectiveness of 'Drama Therapy' with 'Narrative Therapy' on Separation Anxiety and Anger in 5-10-Year-Old Bereaved Children. *Journal of Health Promotion Management (JHPM)*, 13(4). <https://doi.org/10.22034/JHPM.13.4.84>
- Johnson, C. P., Myers, S. M., Lipkin, P. H., Cartwright, J. D., Desch, L. W., Duby, J. C., Elias, E. R., Levey, E. B., Liptak, G. S., Murphy, N. A., Tilton, A. H., Lollar, D., Macias, M., McPherson, M., Olson, D. G., Strickland, B., Skipper, S. M., Ackermann, J., Del Monte, M., ... Yeargin-Allsopp, M. (2007). Identification and evaluation of children with autism spectrum disorders. Στο *Pediatrics* (τ. 120, Τεύχος 5, σσ. 1183–1215). <https://doi.org/10.1542/peds.2007-2361>
- Keiller, E., Tjasink, M., Bourne, J., Ougrin, D., Carr, C. E., & Lau, J. Y. F. (2023). A systematic review of dramatherapy interventions used to alleviate emotional distress and support the well-being of children and young people aged 8–18 years old. Στο *JCPP Advances* (τ. 3, Τεύχος 3). John Wiley and Sons Inc. <https://doi.org/10.1002/jcv2.12145>
- Keisari, S., & Palgi, Y. (2017). Life-crossroads on stage: integrating life review and drama therapy for older adults. *Aging and Mental Health*, 21(10), 1079–1089. <https://doi.org/10.1080/13607863.2016.1199012>
- Kelly, R., O'Malley, M. P., & Antonijevic, S. (2018). 'Just trying to talk to people ... It's the hardest': Perspectives of adolescents with high-functioning autism spectrum disorder on their social communication skills. *Child Language Teaching and Therapy*, 34(3), 319–334. <https://doi.org/10.1177/0265659018806754>
- Kempe, A., & Tissot, C. (2012). *The use of drama to teach social skills in a special school setting for students with autism*.
- Key, A. P., & Corbett, B. A. (2014). ERP responses to face repetition during passive viewing: A nonverbal measure of social motivation in children with autism and typical development. *Developmental Neuropsychology*, 39(6), 474–495. <https://doi.org/10.1080/87565641.2014.940620>
- Knott, F., Dunlop, A. W., & Mackay, T. (2006). Living with ASD: How do children and their parents assess their difficulties with social interaction and understanding? *Autism*, 10(6), 609–617. <https://doi.org/10.1177/1362361306068510>
- Koegel, L. K., Koegel, R. L., Ashbaugh, K., & Bradshaw, J. (2014). The importance of early identification and intervention for children with or at risk for autism spectrum disorders. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 16(1), 50–56. <https://doi.org/10.3109/17549507.2013.861511>

- Koumpouros, Y. (2025). Digital Horizons: Enhancing Autism Support with Augmented Reality. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. <https://doi.org/10.1007/s10803-024-06709-4>
- Kouznetsov, R., Angelopoulos, P., Moulinos, S., Dimakos, I., Gourzis, P., & Jelastopulu, E. (2023). Epidemiological Study of Autism Spectrum Disorders in Greece for 2021: Nationwide Prevalence in 2–17-Year-Old Children and Regional Disparities. *Journal of Clinical Medicine*, *12*(7). <https://doi.org/10.3390/jcm12072510>
- Kumazaki, H., Muramatsu, T., Yoshikawa, Y., Matsumoto, Y., Ishiguro, H., Kikuchi, M., Sumiyoshi, T., & Mimura, M. (2020). *PCN FRONTIER REVIEW Optimal robot for intervention for individuals with autism spectrum disorders*. <https://doi.org/10.1111/pcn.13132/full>
- Kupferstein, H. (2018). Evidence of increased PTSD symptoms in autistics exposed to applied behavior analysis. *Advances in Autism*, *4*(1), 19–29. <https://doi.org/10.1108/AIA-08-2017-0016>
- Landy, R. J. (2010). Drama as a means of preventing post-traumatic stress following trauma within a community. *Journal of Applied Arts & Health*, *1*(1), 7–18. <https://doi.org/10.1386/jaah.1.1.7/1>
- Langley, D. (2006). An introduction to dramatherapy. Στο *An Introduction to Dramatherapy*. SAGE Publications Inc. <https://doi.org/10.4135/9781446218402>
- Laugeson, E. A., Frankel, F., Mogil, C., & Dillon, A. R. (2009). Parent-assisted social skills training to improve friendships in teens with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *39*(4), 596–606. <https://doi.org/10.1007/s10803-008-0664-5>
- Leather, J., & Kewley, S. (2019). *Assessing drama therapy as an intervention for recovering substance users: A systematic review*.
- Levac, D., Colquhoun, H., & O'Brien, K. K. (2010). *Scoping studies: advancing the methodology*. <http://www.cihir-irsc.ca>
- Lin, L. W., Lu, Y. H., Chang, T. H., & Yeh, S. H. (2022). Effects of drama therapy on depressive symptoms, attention, and quality of life in patients with dementia. *Journal of Nursing Research*, *30*(1), E188. <https://doi.org/10.1097/jnr.0000000000000468>
- Lindholm, L., & Fagerström, L. (2007). *Drama as a New Rehabilitation Possibility for Women Afflicted With Breast Cancer*.
- Loomes, R., Hull, L., & Mandy, W. P. L. (2017). What Is the Male-to-Female Ratio in Autism Spectrum Disorder? A Systematic Review and Meta-Analysis. Στο *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* (τ. 56, Τεύχος 6, σσ. 466–474). Elsevier Inc. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2017.03.013>
- López-Nieto, L., Compañ-Gabucio, L. M., Torres-Collado, L., & Garcia-de la Hera, M. (2022). Scoping Review on Play-Based Interventions in Autism Spectrum Disorder. Στο *Children* (τ. 9, Τεύχος 9). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/children9091355>

- Lord, C., Risi, S., Lambrecht, L., Cook, E. H., Leventhal, B. L., DiLavore, P. C., Pickles, A., & Rutter, M. (2000). The autism diagnostic observation schedule-generic: a standard measure of social and communication deficits associated with the spectrum of autism. *Journal of autism and developmental disorders*, *30*(3), 205–223.
- MacNeil, B. M., Lopes, V. A., & Minnes, P. M. (2009). Anxiety in children and adolescents with Autism Spectrum Disorders. Στο *Research in Autism Spectrum Disorders* (τ. 3, Τεύχος 1, σσ. 1–21). <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2008.06.001>
- Marit Korkman, Ursula Kirk, & Sally Kemp. (2011). *NEPSY-Second Edition*. www.giuntios.it
- Martí-Vilar, M., Fernández-Gómez, N., Hidalgo-Fuentes, S., González-Sala, F., Merino-Soto, C., & Toledano-Toledano, F. (2023). Theater-Based Interventions in Social Skills in Mental Health Care and Treatment for People with Autism Spectrum Disorder: A Systematic Review. Στο *Sustainability (Switzerland)* (τ. 15, Τεύχος 23). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/su152316480>
- Martory, M. D., Pegna, A. J., Sheybani, L., Métral, M., Bernasconi Pertusio, F., & Annoni, J. M. (2015). Assessment of social cognition and theory of mind: Initial validation of the geneva social cognition scale. *European Neurology*, *74*(5–6), 288–295. <https://doi.org/10.1159/000442412>
- McDonald, B., Goldstein, T. R., & Kanske, P. (2020). Could Acting Training Improve Social Cognition and Emotional Control? *Frontiers in Human Neuroscience*, *14*. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2020.00348>
- McDonald, R. G., Khawar, S., Yacoub, N., Cargill, M. I., Lerner, M. D., & Kang, E. (2022). Performance- and Theater-Based Interventions for Supporting Social Cognition and Social Communication in Autistic Youth: A Review and Theoretical Synthesis. Στο *Seminars in Speech and Language* (τ. 43, Τεύχος 4, σσ. 255–276). Thieme Medical Publishers, Inc. <https://doi.org/10.1055/s-0042-1750763>
- Mehling, M. H., Tassé, M. J., & Root, R. (2017). Shakespeare and autism: an exploratory evaluation of the Hunter Heartbeat Method. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*, *4*(2), 107–120. <https://doi.org/10.1080/23297018.2016.1207202>
- Melvin, E., Green, M., Keiller, E., Parmar, C., & Bourne, J. (2024). A systematic review of dramatherapy interventions used to support adults with psychosis. *Schizophrenia Research*, *267*, 44–54. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2024.02.031>
- Mirabella, G., De Vita, P., Fragola, M., Rampelli, S., Lena, F., Dilettuso, F., Iacopini, M., D'Avella, R., Borgese, M. C., Mazzotta, S., Lanni, D., Grano, M., Lubrani, S., & Modugno, N. (2017). Theatre is a valid add-on therapeutic intervention for emotional rehabilitation of Parkinson's disease patients. *Parkinson's Disease*, *2017*. <https://doi.org/10.1155/2017/7436725>
- Monarez, S., Director, A., Berkwits, M., Gottardy, A. J., Leahy, M. A., Velarde, A., Yang, T., Doan, Q. M., King, P. H., Yang, M., Jones, T. F., Matthew Boulton, C. L., Carolyn Brooks, M., Virginia Caine, M. A., Fielding, J. E., David Fleming, M. W., Halperin, W. E., Jewel Mullen, M., Jeff Niederdeppe, M., ... Yang, W. (2022). Morbidity and Mortality Weekly Report Prevalence and Early Identification of Autism Spectrum Disorder Among

- Children Aged 4 and 8 Years–Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 16 Sites, United States, 2022 Centers for Disease Control and Prevention MMWR Editorial and Production Staff (Serials) MMWR Editorial Board. Στο *Health and Human Services | Centers for Disease Control and Prevention | MMWR* (τ. 74, Τεύχος 2).
- Morris, N. (2014). Silenced in Childhood: A Survivor of Abuse Finds her Voice through Group Dramatherapy. *Dramatherapy*, 36(1), 3–17.
<https://doi.org/10.1080/02630672.2014.926958>
- Mpella, M., Evaggelinou, C., & Koidou, E. (2019). The Effects of a Theatrical Play Programme on Social Skills Development for Young Children with Autism Spectrum Disorders. Στο *INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION* (τ. 33, Τεύχος 4).
- Munn, Z., Pollock, D., Khalil, H., Alexander, L., McLnerney, P., Godfrey, C. M., Peters, M., & Tricco, A. C. (2022). What are scoping reviews? Providing a formal definition of scoping reviews as a type of evidence synthesis. Στο *JBI Evidence Synthesis* (τ. 20, Τεύχος 4, σσ. 950–952). Lippincott Williams and Wilkins. <https://doi.org/10.11124/JBIES-21-00483>
- Myles, B. S., Simpson, R. L., Christine, K. O., & Erickson, C. (1993). Integrating Preschool Children with Autism with Their Normally Developing Peers: Research Findings and Best Practices Recommendations. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 8(5), 1–19. <https://doi.org/10.1177/108835769300800501>
- Nicolson, N. A. (2007). *Measurement of Cortisol*.
- Ntaountaki, P., Lorentzou, G., Lykothanasi, A., Anagnostopoulou, P., Alexandropoulou, V., & Drigas, A. (2019). Robotics in Autism Intervention. *International Journal of Recent Contributions from Engineering, Science & IT (IJES)*, 7(4), 4.
<https://doi.org/10.3991/ijes.v7i4.11448>
- Olsson, N. C., Coco, C., G€ Orling, A., Råde, A., Chen, Q., Lindstedt, K., Berggren, S., Serlachius, E., Jonsson, U., Tammimies, K., Kjellin, L., & B€ Olte, S. (2017). NEW RESEARCH Social Skills Training for Children and Adolescents With Autism Spectrum Disorder: A Randomized Controlled Trial. Στο *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* (τ. 56, Τεύχος 7). www.jaacap.org
- Orkibi, H., Keisari, S., Sajnani, N. L., & de Witte, M. (2023). Effectiveness of Drama-Based Therapies on Mental Health Outcomes: A Systematic Review and Meta-Analysis of Controlled Studies. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*.
<https://doi.org/10.1037/aca0000582>
- Osadchyi, V. V. (2020). *Features of implementation of modern AR technologies in the process of psychological and pedagogical support of children with autism spectrum disorders*.
- Pellicciari, A., Rossi, F., Iero, L., Di Pietro, E., Verrotti, A., & Franzoni, E. (2013). Drama therapy and eating disorders: A historical perspective and an overview of a bolognese project for adolescents. Στο *Journal of Alternative and Complementary Medicine* (τ. 19, Τεύχος 7, σσ. 607–612). <https://doi.org/10.1089/acm.2011.0623>
- Peter, M. (2003). *Drama, narrative and early learning*.

- Peters, M. D. J., Marnie, C., Tricco, A. C., Pollock, D., Munn, Z., Alexander, L., McInerney, P., Godfrey, C. M., & Khalil, H. (2020). Updated methodological guidance for the conduct of scoping reviews. *JBI Evidence Synthesis*, *18*(10), 2119–2126. <https://doi.org/10.11124/JBIES-20-00167>
- Phelps-Terasaki, D., & Phelps-Gunn, T. (2007). TOPL-2: Test of pragmatic language. Στο *Pro-Ed*.
- Pollock, D., Peters, M. D. J., Khalil, H., McInerney, P., Alexander, L., Tricco, A. C., Evans, C., de Moraes, É. B., Godfrey, C. M., Pieper, D., Saran, A., Stern, C., & Munn, Z. (2023). Recommendations for the extraction, analysis, and presentation of results in scoping reviews. *JBI evidence synthesis*, *21*(3), 520–532. <https://doi.org/10.11124/JBIES-22-00123>
- Pordanjani, S. R. (2021). Effectiveness of Drama Therapy on Social Skills of Autistic Children. *Journal of Practice in Clinical Psychology*, *9*(1), 9–18. <https://doi.org/10.32598/jpcp.9.1.344.1>
- Qin, L., Wang, H., Ning, W., Cui, M., & Wang, Q. (2024). New advances in the diagnosis and treatment of autism spectrum disorders. Στο *European journal of medical research* (τ. 29, Τεύχος 1, σ. 322). <https://doi.org/10.1186/s40001-024-01916-2>
- Ratto, A. B., Turner-Brown, L., Rupp, B. M., Mesibov, G. B., & Penn, D. L. (2011). Development of the Contextual Assessment of Social Skills (CASS): A role play measure of social skill for individuals with high-functioning autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, *41*(9), 1277–1286. <https://doi.org/10.1007/s10803-010-1147-z>
- Reading, S., & Reading, J. (2016). The Use of Theatre to Develop Social and Communication Behaviors for Students with Autism. *Journal of Speech Pathology & Therapy*, *1*(1). <https://doi.org/10.4172/2472-5005.1000102>
- Redfield, R. R., Kent, C. K., Leahy, M. A., Martinroe, J. C., Spriggs, S. R., Yang, T., Doan, Q. M., King, P. H., Maitland, P. D., Starr, T. M., Yang, M., Jones, T. F., Boulton, M. L., Caine, V. A., Daniel, K. L., Fielding, J. E., Fleming, D. W., Halperin, W. E., Holmes, K. K., ... Schaffner, W. (2014). *Morbidity and Mortality Weekly Report Prevalence of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years-Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites, United States, 2014 Surveillance Summaries Centers for Disease Control and Prevention MMWR Editorial and Production Staff (Serials) MMWR Editorial Board*.
- Richardson, R. D., & Burns, M. K. (2005). Adaptive Behavior Assessment System (2nd Edition) by Harrison, P. L., & Oakland, T. (2002). San Antonio, TX: Psychological Corporation. *Assessment for Effective Intervention*, *30*(4), 51–54. <https://doi.org/10.1177/073724770503000407>
- Rodger, D., Admani, A., & Thomas, M. (2024). What is a scoping review? *Evidence-Based Nursing*. <https://doi.org/10.1136/ebnurs-2024-103969>
- Saxbe, D. E. (2008). A field (researcher's) guide to cortisol: tracking HPA axis functioning in everyday life. *Health Psychology Review*, *2*(2), 163–190. <https://doi.org/10.1080/17437190802530812>

- Scattone, D. (2007). Social skills interventions for children with autism. *Psychology in the Schools, 44*(7), 717–726. <https://doi.org/10.1002/pits.20260>
- Schupp, C. W., Simon, D., & Corbett, B. A. (2013). Cortisol responsivity differences in children with autism spectrum disorders during free and cooperative play. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 43*(10), 2405–2417. <https://doi.org/10.1007/s10803-013-1790-2>
- Shafir, T., Orkibi, H., Baker, F. A., Gussak, D., & Kaimal, G. (2020). Editorial: The State of the Art in Creative Arts Therapies. Στο *Frontiers in Psychology* (τ. 11). Frontiers Media S.A. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00068>
- Simon, D. M., & Corbett, B. A. (2013). Examining associations between anxiety and cortisol in high functioning male children with autism. *Journal of Neurodevelopmental Disorders, 5*(1). <https://doi.org/10.1186/1866-1955-5-32>
- Skapinakis, P. (2014). Spielberger State-Trait Anxiety Inventory. Στο *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (σσ. 6261–6264). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_2825
- Snow, A. (2013). Social Communication Questionnaire. Στο *Encyclopedia of Autism Spectrum Disorders* (σσ. 2893–2895). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1698-3_1651
- So, W.-C., Cheng, C.-H., Lam, W.-Y., Wong, T., Law, W.-W., Huang, Y., Ng, K.-C., Tung, H.-C., & Wong, W. (2019). Robot-based play-drama intervention may improve the narrative abilities of Chinese-speaking preschoolers with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities, 95*, 103515. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2019.103515>
- Sommer, W., Kotowski, K., Shi, Y., Switonski, A., Hildebrandt, A., & Stapor, K. (2023). *Explicit Face Memory Abilities are positively related to the non-intentional Encoding of Faces: Behavioral and ERP Evidence*. <https://doi.org/10.22541/au.167407889.99358594/v2>
- Sparrow, S. S., Balla, D. A., & Cicchetti, D. V. (2005). Vineland II: Vineland adaptive behavior scales. *American Guidance Service*.
- Speech - Pragmatic Language*. (2015). www.cincinnatichildrens.org/speech
- Sperry, L., Neitzel, J., & Engelhardt-Wells, K. (2010). Peer-Mediated Instruction and Intervention Strategies for Students with Autism Spectrum Disorders. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 54*(4), 256–264. <https://doi.org/10.1080/10459881003800529>
- Stratou, E., Aristotelis, K., Gamvroula, A., Antonopoulos, S., & Saridi, M. (2023). The Effect of Drama in Education on Social Skills Development of Children with Autism Spectrum Disorders (ASD). Στο *International Journal of Caring Sciences* (τ. 16). www.internationaljournalofcaringsciences.org
- Sue Jennings, Ann Cattanach, Steve Mitchell, Anna Chesner, & Brenda Meldrum. (1994). *The handbook of dramatherapy* (2005o έκδ.). Routledge.
- Tang, S. X., Seelaus, K. H., Moore, T. M., Taylor, J., Moog, C., O'Connor, D., Burkholder, M., Kohler, C. G., Grant, P. M., Eliash, D., Calkins, M. E., Gur, R. E., & Gur, R. C. (2020). Theatre improvisation training to promote social cognition: A novel recovery-oriented

- intervention for youths at clinical risk for psychosis. *Early Intervention in Psychiatry*, 14(2), 163–171. <https://doi.org/10.1111/eip.12834>
- Thammarut, C. (2024). Developing dramatherapy approaches for all Thai adult patients with Post Traumatic Stress Disorder. *Doctoral dissertation, Anglia Ruskin Research Online (ARRO)*.
https://aru.figshare.com/articles/thesis/Developing_dramatherapy_approaches_for_all_Thai_adult_patients_with_Post_Traumatic_Stress_Disorder/26090674
- Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K., Colquhoun, H., Kastner, M., Levac, D., Ng, C., Sharpe, J. P., Wilson, K., Kenny, M., Warren, R., Wilson, C., Stelfox, H. T., & Straus, S. E. (2016). A scoping review on the conduct and reporting of scoping reviews. Στο *BMC Medical Research Methodology* (τ. 16, Τεύχος 1). BioMed Central Ltd.
<https://doi.org/10.1186/s12874-016-0116-4>
- Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K. K., Colquhoun, H., Levac, D., Moher, D., Peters, M. D. J., Horsley, T., Weeks, L., Hempel, S., Akl, E. A., Chang, C., McGowan, J., Stewart, L., Hartling, L., Aldcroft, A., Wilson, M. G., Garritty, C., ... Straus, S. E. (2018). PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): Checklist and explanation. Στο *Annals of Internal Medicine* (τ. 169, Τεύχος 7, σσ. 467–473). American College of Physicians.
<https://doi.org/10.7326/M18-0850>
- Tulsky, D. S., Chiaravalloti, N. D., Palmer, B. W., & Chelune, G. J. (2003). The Wechsler Memory Scale, Third Edition. Στο *Clinical Interpretation of the WAIS-III and WMS-III* (σσ. 93–139). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-012703570-3/50007-9>
- Turner-Brown, L. M., Perry, T. D., Dichter, G. S., Bodfish, J. W., & Penn, D. L. (2008). Brief report: Feasibility of social cognition and interaction training for adults with high functioning autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 38(9), 1777–1784.
<https://doi.org/10.1007/s10803-008-0545-y>
- van Steensel, F. J. A., & Heeman, E. J. (2017). Anxiety Levels in Children with Autism Spectrum Disorder: A Meta-Analysis. *Journal of Child and Family Studies*, 26(7), 1753–1767. <https://doi.org/10.1007/s10826-017-0687-7>
- van 't Hof, M., Tisseur, C., van Berckeleer-Onnes, I., van Nieuwenhuyzen, A., Daniels, A. M., Deen, M., Hoek, H. W., & Ester, W. A. (2021). Age at autism spectrum disorder diagnosis: A systematic review and meta-analysis from 2012 to 2019. Στο *Autism* (τ. 25, Τεύχος 4, σσ. 862–873). SAGE Publications Ltd.
<https://doi.org/10.1177/1362361320971107>
- von Buttlar, A. M., Zabel, T. A., Pritchard, A. E., & Cannon, A. D. (2021). Concordance of the Adaptive Behavior Assessment System, second and third editions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 65(3), 283–295. <https://doi.org/10.1111/jir.12810>
- Wang, W.-Z., & Lee, I.-J. (2020). Social Intervention Strategy of Augmented Reality Combined with Theater-Based Games to Improve the Performance of Autistic Children in Symbolic Play and Social Skills. *Lecture Notes in Computer Science (including subseries Lecture Notes in Artificial Intelligence and Lecture Notes in Bioinformatics)*, 12426 LNCS, 401–411. https://doi.org/10.1007/978-3-030-60149-2_31

- Webb, S. J., Jones, E. J. H., Merkle, K., Venema, K., Greenson, J., Murias, M., & Dawson, G. (2011). Developmental Change in the ERP Responses to Familiar Faces in Toddlers With Autism Spectrum Disorders Versus Typical Development. *Child Development, 82*(6), 1868–1886. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01656.x>
- Wechsler, D. (2018). Wechsler Abbreviated Scale of Intelligence--Second Edition. Στο *PsycTESTS Dataset*. <https://doi.org/10.1037/t15171-000>
- White, S. W., Albano, A. M., Johnson, C. R., Kasari, C., Ollendick, T., Klin, A., Oswald, D., & Scahill, L. (2010). Development of a cognitive-behavioral intervention program to treat anxiety and social deficits in teens with high-functioning autism. *Clinical Child and Family Psychology Review, 13*(1), 77–90. <https://doi.org/10.1007/s10567-009-0062-3>
- White, S. W., Oswald, D., Ollendick, T., & Scahill, L. (2009). Anxiety in children and adolescents with autism spectrum disorders. Στο *Clinical Psychology Review* (τ. 29, Τεύχος 3, σσ. 216–229). <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.01.003>
- Wilhelm, O., Herzmann, G., Kunina, O., Danthiir, V., Schacht, A., & Sommer, W. (2010). Individual differences in perceiving and recognizing faces-One element of social cognition. *Journal of personality and social psychology, 99*(3), 530–548. <https://doi.org/10.1037/a0019972>
- Wood, L. L., Hartung, S., Al-Qadfan, F., Wichmann, S., Cho, A. B., & Bryant, D. (2022). Drama therapy and the treatment of eating disorders: Advancing towards clinical guidelines. *Arts in Psychotherapy, 80*. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2022.101948>
- Wu, J., Chen, K., Ma, Y., & Vomočilová, J. (2020). Early intervention for children with intellectual and developmental disability using drama therapy techniques. *Children and Youth Services Review, 109*. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.104689>
- Young, E. S., Doom, J. R., Farrell, A. K., Carlson, E. A., Englund, M. M., Miller, G. E., Gunnar, M. R., Roisman, G. I., & Simpson, J. A. (2021). Life stress and cortisol reactivity: An exploratory analysis of the effects of stress exposure across life on HPA-axis functioning. *Development and Psychopathology, 33*(1), 301–312. <https://doi.org/10.1017/S0954579419001779>
- Zhao, W., Garcí, J. M., Board Dammindia Alahakoon, E., Beldjehem, M., Damodaran, M., Ganesan, S., Johnson, J., Kotsiantis ESDLab, S., Gustaf Landfeldt, B., Lee, S.-Y., Mahanti, A., Mandal, B., Marwala, T., Savir IEEE Fellow, J., Professor, D., & Mohamad Zain, J. (2016). JOURNAL OF SIMULATION. Στο *JOURNAL OF SIMULATION* (τ. 4, Τεύχος 2). www.journalofsimulation.com

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR) Checklist

SECTION	ITEM	PRISMA-ScR CHECKLIST ITEM	REPORTED ON PAGE #
TITLE			
Title	1	Identify the report as a scoping review.	2
ABSTRACT			
Structured summary	2	Provide a structured summary that includes (as applicable): background, objectives, eligibility criteria, sources of evidence, charting methods, results, and conclusions that relate to the review questions and objectives.	7-8
INTRODUCTION			
Rationale	3	Describe the rationale for the review in the context of what is already known. Explain why the review questions/objectives lend themselves to a scoping review approach.	14-21
Objectives	4	Provide an explicit statement of the questions and objectives being addressed with reference to their key elements (e.g., population or participants, concepts, and context) or other relevant key elements used to conceptualize the review questions and/or objectives.	21
METHODS			
Protocol and registration	5	Indicate whether a review protocol exists; state if and where it can be accessed (e.g., a Web address); and if available, provide registration information, including the registration number.	24
Eligibility criteria	6	Specify characteristics of the sources of evidence used as eligibility criteria (e.g., years considered, language, and publication status), and provide a rationale.	23-24
Information sources*	7	Describe all information sources in the search (e.g., databases with dates of coverage and contact with authors to identify additional sources), as well as the date the most recent search was executed.	22
Search	8	Present the full electronic search strategy for at least 1 database, including any limits used, such that it could be repeated.	22-23
Selection of sources of evidence†	9	State the process for selecting sources of evidence (i.e., screening and eligibility) included in the scoping review.	24
Data charting process‡	10	Describe the methods of charting data from the included sources of evidence (e.g., calibrated forms or forms that have been tested by the team before their use, and whether data charting was done independently or in duplicate) and any processes for obtaining and confirming data from investigators.	23-24
Data items	11	List and define all variables for which data were sought and any assumptions and simplifications made.	25
Critical appraisal of individual sources of evidence§	12	If done, provide a rationale for conducting a critical appraisal of included sources of evidence; describe the methods used and how this information was used in any data synthesis (if appropriate).	-
Synthesis of results	13	Describe the methods of handling and summarizing the data that were charted.	25
RESULTS			

SECTION	ITEM	PRISMA-ScR CHECKLIST ITEM	REPORTED ON PAGE #
Selection of sources of evidence	14	Give numbers of sources of evidence screened, assessed for eligibility, and included in the review, with reasons for exclusions at each stage, ideally using a flow diagram.	22-24
Characteristics of sources of evidence	15	For each source of evidence, present characteristics for which data were charted and provide the citations.	26-29
Critical appraisal within sources of evidence	16	If done, present data on critical appraisal of included sources of evidence (see item 12).	-
Results of individual sources of evidence	17	For each included source of evidence, present the relevant data that were charted that relate to the review questions and objectives.	34-36
Synthesis of results	18	Summarize and/or present the charting results as they relate to the review questions and objectives.	35-36
DISCUSSION			
Summary of evidence	19	Summarize the main results (including an overview of concepts, themes, and types of evidence available), link to the review questions and objectives, and consider the relevance to key groups.	37-44
Limitations	20	Discuss the limitations of the scoping review process.	44
Conclusions	21	Provide a general interpretation of the results with respect to the review questions and objectives, as well as potential implications and/or next steps.	44-45
FUNDING			
Funding	22	Describe sources of funding for the included sources of evidence, as well as sources of funding for the scoping review. Describe the role of the funders of the scoping review.	-

JBI = Joanna Briggs Institute; PRISMA-ScR = Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses extension for Scoping Reviews.

* Where *sources of evidence* (see second footnote) are compiled from, such as bibliographic databases, social media platforms, and Web sites.

† A more inclusive/heterogeneous term used to account for the different types of evidence or data sources (e.g., quantitative and/or qualitative research, expert opinion, and policy documents) that may be eligible in a scoping review as opposed to only studies. This is not to be confused with *information sources* (see first footnote).

‡ The frameworks by Arksey and O'Malley (6) and Levac and colleagues (7) and the JBI guidance (4, 5) refer to the process of data extraction in a scoping review as data charting.

§ The process of systematically examining research evidence to assess its validity, results, and relevance before using it to inform a decision. This term is used for items 12 and 19 instead of "risk of bias" (which is more applicable to systematic reviews of interventions) to include and acknowledge the various sources of evidence that may be used in a scoping review (e.g., quantitative and/or qualitative research, expert opinion, and policy document).

From: Tricco AC, Lillie E, Zarin W, O'Brien KK, Colquhoun H, Levac D, et al. PRISMA Extension for Scoping Reviews (PRISMA-ScR): Checklist and Explanation. *Ann Intern Med.* 2018;169:467–473. doi: [10.7326/M18-0850](https://doi.org/10.7326/M18-0850).